

VODIČ KROZ
KULTURNU
BAŠTINU
PČINJSKOOG OKRUGA

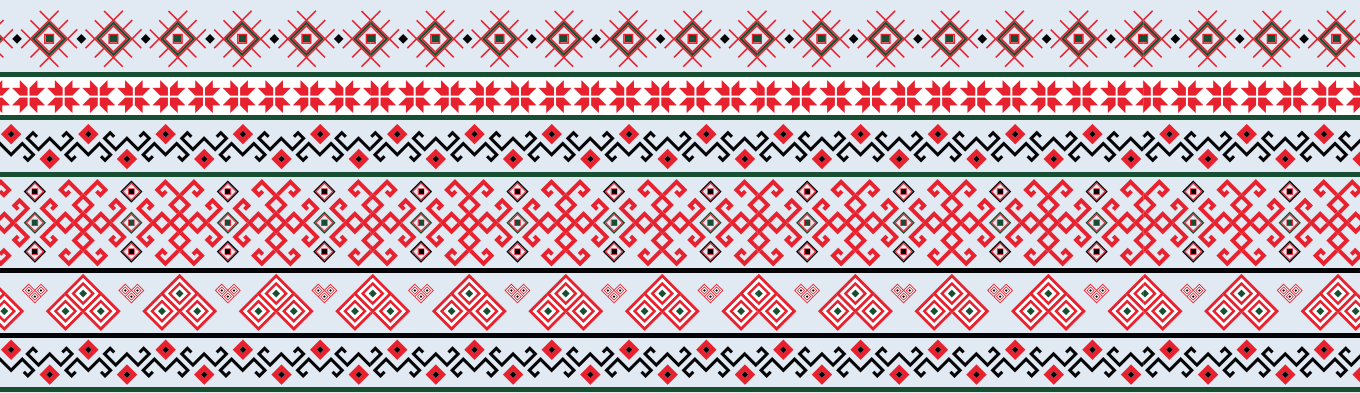
Projekat "Sajam kulture" realizuje
Centar za aktivizam Vranje
uz finansijsku podršku
Ministarstva za ljudska i manjinska prava i
duštveni dijalog

VODIČ KROZ KULTURNU BAŠTINU PČINJSKOG OKRUGA

Vodič je nastao kao plod istraživanja mladih ljudi iz opština Pčinjskog okruga koji su u okviru projekta “Sajam kulture nacionalnih manjina Pčinjskog okruga” sakupljali podatke o materijalnim spomenicima kulturnih baština srba, Albanaca, Bugara i Roma na jugu Srbije. Dvadeset i četvero mladih Srba, Albanaca, Bugara i Roma podeljenih u 6 grupa, istraživalo je tokom mesec dana dvadesetak lokacija u opštinama Bujanovac, Preševo, Vranje, osilegrad, Surdulica. Kroz razgovore sa lokalnim stručnjacima, “neformalnim čuvarima građevina”, sveštenicima, imamima i hodžama, prikupljena je znatno obimnija građa od one koja se nalazi u Vodiču. Ona je zatim proverena, obrađena i učinjena pristupačnom za sve kojima su ovakve informacije potrebne.

U ovom Vodiču publikovani su podaci materijalnih spomenika koji su izgradjeni pre 1900. godine. Spomenici kulturne baštine su na osnovu lokaliteta na kome se nalaze, a oni su poređani po azbučnom redu.

Ovaj Vodič nema ambiciju da je nepogrešivo prikupio sve podatke i ostaje otvoren za sve dodatne podatke koje oni koji pročitaju Vodič mogu da dostave Centru za aktivizam Vranje, kao nosiocu projekta.

Kratak uvod

Kulturna baština podrazumeva dobra koja su nasleđena od prethodnih generacija ili koja nastaju u sadašnjosti, a imaju specifičnu vrednost za ljude i treba da budu sačuvana za buduće generacije. Ova dobra najčešće su pod režimom zaštite, imaju simbolički značaj u svesti ljudi, a sa ekonomske strane predstavljaju turistički potencijal.

Kulturna baština utiče na identitet određenog naselja, regiona ili države, a kada su u pitanju objekti Svetske baštine oni imaju posebnu vrednost za celokupno čovečanstvo. Kulturna baština se deli na materijalnu i nematerijalnu.

U materijalnu kulturnu baštinu spadaju:

- izuzetne građevine (sakralne ili svetovne)
- spomenici
- materijalna umetnička dela

U nematerijalnu kulturnu baštinu spadaju:

- nematerijalna umetnička dela (muzika)
- usmena predanja
- način života, tradicija, običaji

Vodič koji je pred vama predstavlja prikupljene podatke materijalne kulturne baštine Srba iz opština Pčinjskog okruga koja se u ovom Vodiču svodi na crkve, manastire, crkvišta i groblja, dok su podaci vezani za kulturnu materijalnu baštinu Albanaca u relaciji sa džamijama, tekijama, turbetima i crkvama.

Pored navedenog u zajedničku kulturnu baštinu ubrajaju se arheološka nalazišta i iskopine.

Drugi deo vodiča opisuje i predstavlja lepotu i raznolikost nematerijalne kulturne baštine Roma, Bugara, Albanaca i Srba iz Pčinjskog okruga.

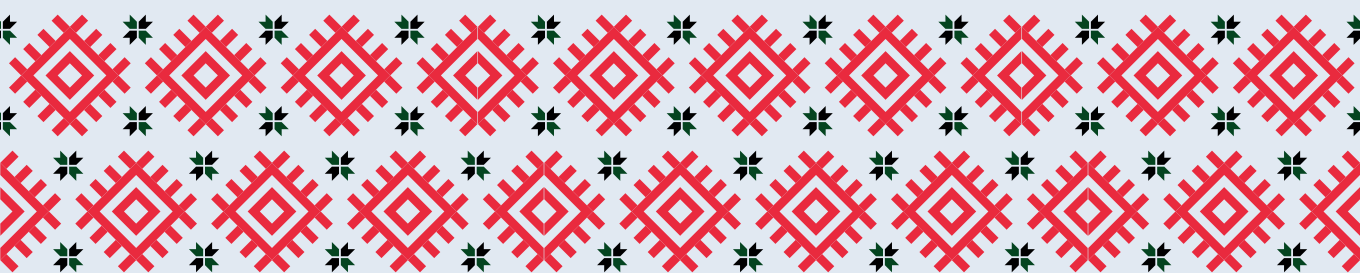
Pčinjski okrug je prelep region na jugu Srbije, koji obuhvata opštine Preševo, Bujanovac, Vranje, Surdulica, Vladičin Han, i Trgovište. Ovaj kraj je poznat po bogatom kulturnom nasleđu, raznovrsnim etničkim zajednicama, prelepim prirodnim pejzažima, istorijskim spomenicima i tradicijama koje čine Pčinjsku oblast jedinstvenom destinacijom.

Pčinjski okrug, smešten na jugu Srbije, regija je koja obiluje prirodnim lepotama, kulturno-istorijskim znamenitostima i toplinom lokalnog stanovništva.

Materijalno
kulturno
nasleđe sa juga Srbije

Arheološka nalazišta u opštinama Bujanovac, Preševo i gradu Vranju

Zavod za Zaštitu spomenika kulture u Nišu izradio je spisak arheoloških lokaliteta i nalazišta koja su zaštićena zakonom. Na tom spisku se nalaze:

- Stara groblja u selu Bukarevac (opština Preševo), kao stari nekropol iz srednjeg veka, koji pripada Albancima iz sela Bukoče.
- Dervišov orah (Arra e Dervishit) u selo Brčevac, opština Bujanovac
- Stara groblja kod Sadikove njive (Ara e Sadikut).
- Sultanove stare kule i
- Drevno naselje derviša.

U selu Alidërce postoji mesto zvano „Tuma“ koje je od strane istoričara i arheologa prepoznato kao ilirska groblja, međutim ova lokacija nije do sada istraživana. „Tuma“ je zajedničko porodično groblje kod Ilira.

Preševo je naselje veoma starog datuma nastanka. Najstariji tragovi materijalne kulture datiraju još iz perioda starog neolita, što potvrđuju i nalazišta na Trnavskoj reci. Ova nalazišta predstavljaju do danas najstarije predistorijsko nasleđe pronađeno na teritoriji opštine Preševo.

Od materijalnih nalazišta koji dokazuju navedene tvrdnje mogu se pomenuti nalazišta u Buštranju, Orahovici (Kacipup VII vek pre naše ere), ali u prvom redu zidine Kaljaje (Preševsko Kale) koje se nalazi na podnožju brda. Iz ostataka tih zidina se jasno vidi da se temelj sastoji od dva sloja: prvi sloj predstavlja ostatke iz rimskog perioda, dok drugi sloj predstavlja ostatke ranog srednjeg veka.

Preševsko kale

Kale Krševičko je ipak najpoznatije nalazište u ovom kraju. Detaljnije o njemu naći ćete u okviru spomenika kulturne baštine sela Krševica.

Arheološka proučavanja u Vranjskoj kotlini počela su intenzivnije da se razvijaju tek posle Drugog svetskog rata. Najraniji podaci potiču iz poslednje četvrti 19. i s početka 20. veka i tu treba istaći aktivnost arheološke ekspedicije Američke škole, koja prvi put konstatuje postojanje arheoloških nalazišta u Pavlovcu i skreće pažnju na postojanje tumula-humki, u Korbevcu. U periodu 1952-1953. godine vršeno je rekognosciranje područja Vranja i njegove okoline u okviru plana rada Arheološkog instituta SANU.

Svojim geografskim položajem Vranjska kotlina je područje u kome je bez sumnje zastupljen bogat i raznovrstan arheološki materijal, koji se može pratiti kroz razne etape praistorijskog i rimskog doba, iako o najstarijem periodu života ovde još nema dovoljno podataka. Nalazi zuba pećinskog medveda, otkriveni prilikom gradnje železničke pruge ispod brda Oblik, upućuju verovatno (sami nalazi su prikupljeni nesistematski, zajedno sa predmetima znatno kasnije epohe) na faunu paleolitskog perioda.

Daleko više ima podataka o mlađem kamenom dobu – neolitu. Sem sistematskih iskopavanja u Pavlovcu, dosta materijala je dobijeno sa lokaliteta Raška, u samom ataru Vranja i Dva Brata u susednom selu Raputovcu.

Neolitski period je zastupljen u svim svojim osnovnim fazama i to i starčevačkom i vinčanskom grupom sa njena dva osnovna perioda, vinčansko-tordoškom i vinčansko-pločničkom fazom. Najjasniju sliku o ovom periodu pruža Pavlovac i dva susedna lokaliteta Čukar i Gumnište. Tu se zapaža povezanost južnomoravskog, nišavskog i sofijskog područja u okviru starčevačke grupe, pogotovo kada se ima u vidu da su izvesni elementi, kao slikanje bojom vinskog taloga, u osnovi strani starčevačkoj grupi Podunavlja, gde se mogu javljati samo po izuzetku. Vinčansko-pločnička faza vranjskog područja okarakterisana je specifičnim odlikama koje su tipične za lokalitete ovog perioda u južnom Pomoravlju. U pitanju su glave statueta izvedene realistički i sa karakterističnim načinom predstavljanja frizure. Takve figure poznate su kako iz Pavlovca tako i iz Raške, ali se isti tip javlja i na pozno neolitskom lokalitetima kosovskog područja.

Tako postaje jasno da u okviru vinčanske grupe, naročito u vinčansko-pločničkoj fazi, nalazišta južnog Pomoravlja predstavljaju jednu lokalnu varijantu uže vezanu za oblast Kosova, što je uostalom potpuno razumljivo kada se ima u vidu mogućnost uži geografskih veza sa tim krajevima.

Nesumnjivo je i da je kasnije, područja Vranjske kotline, bilo naseljeno Dardancima, čija teritorija seže do oblasti južno od Skoplja. Posebno zanimljivu vrstu spomenika praistorijskog perioda ovde predstavljaju tumuli-humke, koje se nalaze u Gramađi (lokaliteti Čiflak i Gramađe), Jelašnici (Cigansko groblje) i Predejanu.

I rimski period vranjskog kraja malo je poznat. Zna se, pouzdano, da je bilo autohtonog ilirskog stanovništva koje se bavilo i ispiranjem zlatne rude. Da je postojao i rimski put ukazuju brojna nalazišta sa tragovima naselja – Korbevac, Vranjska Banja, Zlatokop. Postoje i tragovi rimskih utvrđenja koja su

štitila naselja i puteve (Vranjska Banja, Korbevac, Donji Vrtogoš).

Za etnički sastav stanovništva rimskog doba posebno je značajan nalaz iz Buljesovca, gde je nađen reljef tračkog konjanika koji se pominje kao božanstvo Tato. Ime je nesumnjivo ilirsko, dok sam reljef ukazuje na trački kult. Ovo upućuje na užu simbiozu ilirskog i tračkog elementa u etničkoj pograničnoj zoni Dardanije. Za ekonomiku rimskog doba od značaja su i nalazi pitosa. Oni su zabeleženi u Vranjskoj Banji, Izumnu, Katunu, Korbevcu, Zlatokopu i Sebevranju.

Reljef tračkog konjanika

Opština Bujanovac

Kulturnu baštinu opštine Bujanovac čini arheološko nalazište, više crkava, crkvišta, dva manastira, više džamija i tekije. Bujanovac ima jedan muzej.

Biljača

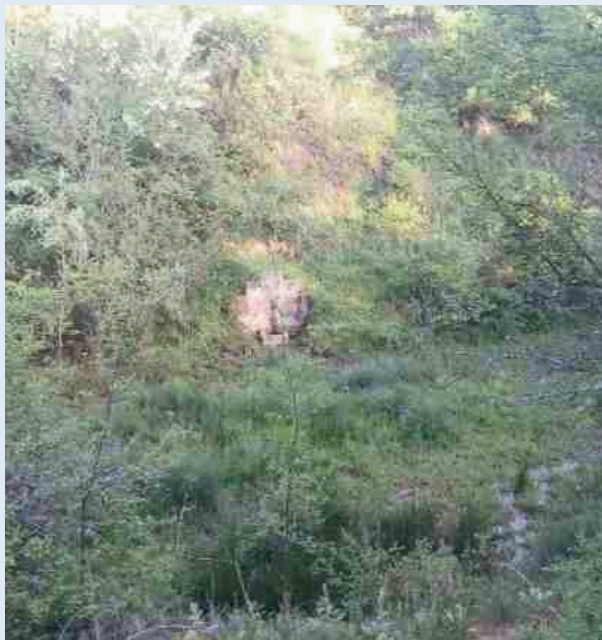
Istorijat Biljače

Biljača ima interesantan istorijat, jer je tokom Osmanskog carstva u njoj bio smešten garnizon Otomanske vojske. Biljača je bila i administrativni centar, pa je u njoj - kako se navodi u starim spisima i predanjima - bilo preko 100 različitih zanatskih radnji. Poznat je bio Biljački han koga spominje I pisac Bora Stanković, smešten negde između sela Samoljice i Biljače, pored carskog druma. Pored njega, jedan han je bio u centru sela ali je srušen početkom devedesetih godina.

Inače Biljača je poznata i po Deli Agušu (turska reč „deli“ znači biti hrabar, junak) kačaku/buntovniku tokom perioda 1860. – 1865. godine, o kome se i dan danas očuvane njemu posvećene pesme na albanskom i srpskom jeziku. On je postao i deo folkloru, jer je veoma poznato Deli Agušovo kolo koje se i dan danas, iako retko, izvodi na svadbama. Deli Aguš je uhvaćen 1865. i priveden tadašnjim vlastima u Vranju. Osuđen je na smrt vešanjem ispred Vranjskog Hamama od strane Mithat Paše, koji je bio poslat u Vranju iz Niškog sandžaka upravo sa tim zadatkom.

Na brdu iznad Biljače nalazi se jedno od njegovih skromnih skrovišta, koja se naziva Deli Agušova pećina. Inače, on se kretao i krio se planinama koja se prostiru od iznad Biljače pa do Pčinje, odnosno brda i šuma planinskog masiva Ruja.

U Biljači postoji i izvor, pored gornjeg dela toka reka (desni potok), koga mladi i mlade posećuju za Hederlez i Đurđevdan, uputivši svecima različite želje, ali je ta tradicija danas pretvorena u puku šetnju ili piknik.

Džamija u Biljači

Stara džamija u Biljači je izgrađena 1375. godine i predstavlja najstariju džamiju u ovom kraju Zapadnog Balkana. Sanirana je 1885. godine, obnovljena 1965/68. godine i popravljena po drugi put 2007. godine.

Džamija je pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Nišu.

Na tabli koja se nalazi sa desne strane ulaznih vrata džamije piše:

“Bilaç Camii, yapilis tarimi, Rumi 791, Miladi 1375, Yenilenme Tarimi 1968.”

Džamija ima minaret sa šerefom i mejtep. Zanimljivo je reći da je iznad ulaznih vrata, sa unutrašnje strane mejtepa, do kraja devedesetih, stajao je natpis Alij – radialahu anhum (Ali, nek je Bog zadovoljan njime), što znači da je ta džamija bila pod uticajem sufijskog, odnosno tarikatskog učenja (Imam Ali se smatra predvodnikom sufizma, odnosno derviša, kao istinski edukator na duhovnom putu svakog derviša, odnosno salika (onog koji je krenuo na put spoznaje Boga)).

Takođe, u dvorištu džamije bilo je starih groblja i turbeta koja datiraju još od vreme izgradnje. Natpisi na nadgrobnim spomen pločama su na arapskom pismu, a na osmanskome jeziku. Međutim, vremenom je broj tih spomen ploča drastično opao, jer su tu sahranjivani ljudi koji su kupili sebi grobna mesta, iako je objekat pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Nišu.

Legenda kaže da je isti donator zaslužan za izgradnju džamija u Biljači, Slavujevcu (Bugarinje) i u Tabanovcu. Pozvao je tadašnje neimare i rekao im je: „ja ću finansirati izgradnju tri džamije tako što ćete dve graditi za moju dušu a jednu posvetite sebi“. Kad je izgradnja završena on se vratio da vidi i da se upozna kako je tekao tok izgradnje i kvalitet gradnje i nakon obilaska upitao je neimare: koju ste džamiju posvetili sebi a koje meni, na šta su oni odgovorili da su džamiju u Biljači i Bugarinje (Slavujevac) posvetili njemu, a džamiju u Tabanovce posvetili sebi.

Onda je donator rekao: Molim boga da džamije u Biljači i Bugarinje (Slavujevac) budu korisne do Sudnjeg dana a džamija u Tabanovcu da propadne. Donator je tu kletvu izrekao zbog toga što su neimari džamiju u Tabanovce, koju su posvetili sebi, izgradili uklesanim kamenjem, džamiju u Bugarinje (Slavujevcu) nešto slabijim materijalom a džamiju u Biljači sa običnim kamenjem. I stvarno, džamija u Tabanovcu bila je aktivna kratak vremenski period, džamija u Bugarinju bila je aktivna do skoro, a džamija u Biljači, koja je bila

sagrađena najskromnije, je i dalje u funkciji i aktivna.

Crkva svetog apostola Marka u Biljači

Na samom ulazu u selo, sa desne strane puta, na blagoj uzvišici nalazi se crkva sv. Marka. Crkva je podignuta 1926. godine. To je jednobrodna građevina sa kubetom, sa osnovom u obliku krsta.

Godine 1922. u selu je formiran odbor za podizanje crkve pošto selo nije imalo crkvu već se služilo kapelom. Crkva je sagrađena dobrovoljnim prilozima seljana i prodajom placa na kome je bila kapela. Na mestu na kome je bila kapela do 1903. godine postojala je crkva u razvalinama posvećena svetom Dimitriju.

Sveti Dimitrije u Biljači

Ima podataka da je u Biljači od davnina postojala crkva svetog Dimitrija i da se ne zna kada je porušena. U narodu postoji predanje da su je porušili janičari prilikom boravka u ovom kraju. Godine 1903. na mestu crkve podignuta je kapela.

Bogdanovac

Crkva svetog Simeona Stolpnika u Bogdanovcu

Na oko 500 metara od sela Bogdanovca, u stoletnoj bukovoj šumi, na nadmorskoj visini od oko 620 metara, na planini Rujan, nalazi se mala crkva posvećena svetom Simeonu Stolpniku ("vetrovitom"). Crkva je obnovljena 1895. godine.

Borovac

Crkva u Borovcu

Prema podacima našeg istoričara Jovana Hadživasiljevića i u selu Borovcu nađeni su neki istorijski tragovi da je i tu postojala stara crkva. Međutim, o njoj se ništa ne zna, pa čak ni ime.

Za vreme arheoloških istraživanja Arheološkog muzeja iz Vranja 1966. godine na terenima od Bujanovca do Preševa, u selu Borovcu pronađeni su ostaci stare pravougule građevine sa temeljima od kamena. Građevina je orijentisana u pravcu zapad - istok. Locirana je na mestu zvanom Crkvište, na oko 100 metara od poslednjih kuća, na vrhu strmog obronka. Po predanju koje su ispričali seljani, to je temelj crkve svetog Jovana.

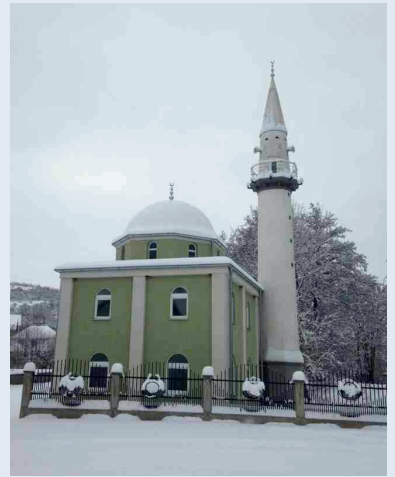

Breznica

Džamija u Breznici

Džamija u Gornjoj Breznici, izgrađena 1842/1888, dok je prva rekonstrukcija završena 1948. godine, a druga rekonstrukcija 1993. godine.

Džamija u gornjoj Breznici ima minaret sa šerefom i nalazi se na geografskim koordinatama, geografska širina 0558782, geografska dužina 470989, nadmorska visina 604 metara.

Bujanovac

Crkva svetih apostola Petra i Pavla u Bujanovcu

Podignuta je 1852. godine na mestu stare crkve. Oko podizanja, odnosno obnavljanja crkve ponajviše su se istakli izvesni Stojko Pop Pavlović i Miša Šenđa, oba iz Bujanovca. Godine 1877. crkva je bila dosta oštećena od turskog bašibozuka iz tetovskog i debarskog kraja, koji su te godine ovuda prolazili idući u rat protiv Srbije.

Od 1934. do 1936. godine na starim temeljima izgrađena crkva današnjeg izgleda sa centralnim krstoobraznim delom i kubetom. Crkva je obnovljena priložima građana a najveći priložnik bio je Hadži-Petruš Tasić. Osvećena je u nedelju 18. oktobra 1936. godine. Crkvu je osvetio mitropolit skopski Josif, uz asistenciju većeg broja sveštenika i prisustvo mnogobrojnog naroda.

Postavljen je i novi ikonostas, a deo crkve je živopisan. Ikonostas i freske u kubetu izradio je poznati akademski slikar iz Kumanova Trajko Muftinskil. Njegova porodica je posedovala neki stari slikarski priručnik, što mu je bilo od velike koristi pri radu.

Zvonik crkve je obnovljen i rekonstruisan 1982. godine. Narednih godina je obnovljena ograda, uređeno dvorište, popravljene odaje. Godine 1994-96. izgrađen je parohijski dom. Limeni pokrivač na kubetu crkve zamenjen je bakarnim 1999. godine.

U toku 2001. godine, do crkvene slave Petrovdana, (12. 07.) izvršena je restauracija crkve: zamenjen je krov, zvonara i zidovi okrečeni, pod crkve i deo zida popločan je mermerom, restauriran je ikonostas, (ikone su rad zografa manastira sveti Stefan - Gornje Žapsko) itd. Sredstva za restauraciju su pomoć Republike Srbije, bujanovačke opštine, privrednih organizacija Bujanovca i dobrovoljni prilozi građana.

Džamija u Strukarskoj mahali u Trnovcu

Ova džamija izgrađena je 1870. godine. Prva njena rekonstrukcija desila se 2003. godine a druga 2010. godine. Iako je džamija napravljena pre 145 godina prva obnova napravljena je pre 15 godina.

Džamija ima minaret sa šerefom kao i mejtep.

Srednja džamija u Trnovcu

Za Srednju džamiju u Trnovcu postoje dve godine gradnje, 1436/1439 i 1840/1855, dok je prva popravka izvršena 1982/83, kada je minaret bio ostavljen star i postavljanje drugog zida 2010. godine.

Džamija ima ploču na kojoj piše: "Izgrađena 1439. obnovljena 1981."

Džamija ima minaret sa šerefom.

Ova džamija je pod državnom zaštitom.

Tekija u Velikom Trnovcu

Dervišalarska tekija koja se nalazi u Kalskoj mahali, blizu džamije, sagrađena je odprilike u isto vreme kada je sagrađena i džamija, oko 1439 godine.

Crkva svetog cara Konstantina i carice Jelene u Velikom Trnovcu

Crkva svetog cara Konstantina i carice Jelene u Velikom Trnovcu postojala je sve do srpsko-turskih ratova 1877-1878. godine. Posle Berlinskog kongresa i povlačenja srpske vojske crkva je ubrzo pretvorena u razvaline. Obnovljena je u periodu od 1936. do 1937. godine, na starim temeljima, a restaurirana 1990. godine.

Muzej u Velikom Trnovcu

Muzej je smešten na prostorijama starog objekta Osnovne škole „Muharem Kadriu“ u Velikom Trnovcu. Tu se nalaze eksponati različitog značaja, namene i istorijske prošlosti.

Crkva Svete trojice u Žbevcu

U Žbevcu je još 1559. godine postojala crkva. Crkva je bila dugo zapuštena i u razvalinama. Tačno mesto gde se ova crkva nalazila nije određeno, ali je najverovatnije na krševičkom groblju. Godine 1908. u selu je podignuta kapela, a zatim je oko 1925. g. izgrađena crkva. Ova crkva je bogato živopisana i uređena.

Crkva Svetog preobraženja (Rusa) u Žuželjici

Ova crkva ozidana je na mestu stare crkve 1896. godine. Crkva ima lep položaj, leži na padini Rujna, na nadmorskoj visini od 420 metara. Sa svih strana je okružena šumom. Rekonstruisana je 1998. godine, kada su podignuti priprata i zvonik na zapadnoj strani crkve.

Džamija u Zarbincu

Džamija u selu Zarbince sagrađena je 1895 a obnovljena 2007. godine. Džamija ima minaret bez šerefa. Nalazi se na sledećim geografskim koordinatama: 0564993, 4717208, na nadmorskoj visini 759 metara.

Manastir svetog Prohora Pčinjskog

Na 17 kilometara jugoistočno od Bujanovca, u blizini sela Klenike, na šumovitim obroncima, uokviren planinama Kozjak, Starac i Bejavica, nalazi se manastir Sveti Prohor Pčinjski.

Crkva sa dvorištem opasana je planski sa svih strana konacima stare i nove arhitekture, te ima izgled nekog srednjovekovnog grada.

Sveti Prohor Pčinjski je najznačajniji srpski manastir u jugoistočnoj Srbiji. Po predanju, manastir je podigao vizantijski car Roman Diogen (1067-1071.) u znak zahvalnosti isposniku Prohoru (istaknutom ranoslovenskom svetitelj), koji je tu u 11. veku obavljao svoju duhovnu, misionarsku i prosvetiteljsku delatnost.

Definitivnim pripajanjem ovog kraja srpskoj državi, kralj Milutin je, pored izgradnje svoje zadužbine manastira sv. Đorđa u Starom Nagoričanu, obnovio i ovaj manastir u periodu od 1313 -1318. god. Prema predanju, i srpski knez Lazar dozidao je manastirsku crkvu u kojoj se pričestila srpska vojska pre polaska u boj na Kosovu 1389. godine. Iako je ovaj kraj posle pada despotovine ostao pod turskom vlašću, manastir je uživao izvesnu zaštitu turskih vladodržaca. Kada su 1878. godine u srpsko-turskom ratu oslobođeni Vranje i Bujanovac, oslobođen je i manastir Sv. Prohor Pčinjski. Međutim, posle Berlinskog kongresa iste godine, manastir je i dalje ostao pod turskom upravom u sastavu Preševske kaze.

Crkva je bogato živopisana, bar u još dva maha, a dobila je poslednji sloj 1488/9 godine. Prethodne freske su samo na oštećenim mestima vidljive, uglavnom u donjoj zoni, ali svakako potiču iz poslednjih godina vlade kralja Milutina. Freske iz 15. veka imaju duh klasicizma, donekle podsećaju na umetnost Paleologa, ali ih druge karakteristike vezuju pre za slikarstvo iz doba kneza Lazara i despota Stevana. Tako su poznate freske: svetog Save, sv. Prohora Pčinjskog, kralja Milutina i čitavog niza svetaca.

U posebnom delu oltara nalazi se grobnica svetog oca Prohora. U oltaru je smeštena i monaška kosturnica. Ona je zidom odvojena od grobnice i ispovedaonice. U Drugom svetskom ratu manastir su 9. jula 1943. godine oslobodile jedinice Drugog južnomoravskog odreda. Od tada je manastir bio bolnica za borce NOR-a. Takođe, u manastiru je 2. avgusta 1944. godine održano zasjedanje Antifašističkog saboranja narodnog oslobođenja Makedonije. Tom prilikom je Makedonija proglašena za republiku u sastavu Jugoslavije.

Crkva svetog oca Nikolaja u Klinovcu

Crkva svetog oca Nikolaja u selu Klinovcu leži u podnožju planine Rujan. Obnovljena je 1833. godine, te se posle manastira Sveti Prohor Pčinjski smatra za jednu od najstarijih crkava u našem kraju. Da bi što manje bila upadljiva Turcima, crkva je bila pokrivena slamom. Godine 1853. postavljena je nova tavanica i umesto slame crkva je pokrivena ćeramidom. Tada je crkva dozidana, izgrađena je priprata ispred zapadnih vrata. Godine 1926. zamenjena je krovna konstrukcija i umesto ćeramide postavljen je crep.

Crkva je delimično živopisana, a posebno se lepotom ističe ikonostas, i to gornji red, gde su prikazani likovi Hristovih apostola. Nema podataka koji je zograf radio ikonostas. Freske na unutrašnjoj strani severnog zida, kao i freske svetog Nikole (na zidu iznad ulaznih i na zidu iznad južnih pomoćnih vrata) radio je priučeni slikar amater Rista Veljković – Kučka

Džamija u Končulju

Džamija u Končulju je izgradjena 1895. godine a rekonstruisana 2010 godine. Imam ove džamije u njoj služi već 25 godina. Džamija ima minaret sa šerefom i nalazi se na geografskim koordinatama: 422833.1, 214128.9, na nadmorskoj visini 377 metara.

Stara džamija je bila pod zaštitom države.

KRŠEVICA

Kale Krševičko

U selu Krševica, na platou Krševičke reke, pronađeni su ostaci urbanog naselja, čiji najstariji nalazi potiču sa kraja bronzanog i iz starijeg gvozdеног doba – 12. do 7. vek pre nove ere, dok značajni slojevi sa ostacima arhitekture i mnogobrojnim pokretnim nalazima odgovaraju rasponu od početka 4. do prvih decenija 3. veka pre n.e. Naselje je bilo izgrađeno prema grčkom modelu i sve vreme postojanja održavalo je bliske veze sa Makedonijom i Grčkom. Mlađi horizont pripada nalazima iz II/I veka pre n.e. kada su Kelti - Skordisci i drugi balkanski varvari napuštenu akropolu iskoristili kao važno uporište u svojim pljačkaškim pohodima prema Makedoniji i Grčkoj.

Grad je bio zaštićen sa dve strane širokim zidom, dok su ostaci građevina iz različitih perioda gradnje, na koje su često uticali rečni nanosi, pronađeni na zaravni. Skup građevina koje potiču iz poslednjeg nanosa je pronađen u središtu naselja. Istočne i severne građevine sa nekoliko prostorija su bile izgrađene od kamena i cigle, sušene na sunčevim zracima i pokrivene velikim crepovima. Naselje Kale se takođe prostiralo preko severoistočnih padina prema reci, ali zbog gustog zelenila, istraživanje ovog područja je još uvek u početnoj fazi. U rovovima pronađenim prema jugozapadnoj strani zaravni koja je obuhvatala određene građevine, pronađeni su dve srebrne drahme Aleksandra III i jedan bronzani novčić Demetriosia Poliorketesia. Takođe bronzani Demetriosov novčić je pronađen u središnjem delu, koji obuhvata severne građevine arheološkog nalazišta Kale Krševica.

Pronalazak novčica Filipa II, Alexandra III, Cassandera, Demetrios Poliorketes i Pelagije određuju hronološki raspon arheološkog materijala koji je do sada otkriven. Oni zasad ukazuju na ostatke značajnog objekta koji tek treba da se ispita. Prvi arheološki nalazi na nalazištu Kale Krševica datiraju iz 1966. godine. Istraživanja su nastavljena 2001. godine u organizaciji Arheološkog instituta u Beogradu, u saradnji sa Narodnim muzejom u Beogradu, Filozofskim fakultetom u Beogradu i Narodnim muzejom u Vranju.

Crkva svetog Đorđa u Krševici

Crkva sveti Đorđe nalazi se u samom selu Krševici, na levoj obali Krševičke reke, utonula u gustoj bujnoj rastinji. Crkva je obnovljena 1869. godine na mestu stare crkve. Po predanju, crkvu je gradila carica Milica. Postoji i drugo predanje da je ova crkva od 1528. godine zadužbina sultanije Mare, kćeri despota Đurđa. Za vreme serije zemljotresa u Preševskoj kazi u martu i aprilu 1904. godine crkva je pretrpela velika oštećenja, na dvadeset pet mesta (zabeleženo je dvadeset pet pukotina). Ova crkva je i poplavljena krajem aprila 1910. g., kada je veliko nevreme zahvatilo ovaj kraj. Pod

naletima voda Krševičke reke crkvena vrata su razbijena, a voda je u crkvi dostigla visinu od tri metra. Crkvene knjige i ikone delom su oštećene u blatu, a delom ih je voda odnela.

Crkva Svete trojice u Krševici

Na krševičkom groblju (na oko 800 m od sela) sa desne strane puta Davidovac - Klenike, nalaze se ruševine stare crkve. Prema pričanju seljana, to su ostaci crkve Svete trojice, koja potiče iz XII veka. Drugih podataka o njoj nema.

Poznati naš istoričar umetnosti dr Vladimir R. Petković u knjizi "Pregled crkvenih spomenika kroz istoriju", navodi da je u Žbevcu još 1559. godine postojala crkva. Verovatno je to ova crkva pošto je u Žbevcu tek 1925. godine izgrađena nova crkva, posvećena takođe Svetoj trojici.

KUŠTICA

Crkva svete Jelene u Kuštici

U Kuštici je postojala stara crkva svete Jelene. Po narodnom predanju, ovu crkvu je podigla još carica Jelena, a u ovoj crkvi je bio i car Lazar pre polaska u Kosovski boj. Zato se kod ove crkve slavi Vidovdan.

Nova crkva - sadašnja - podignuta je 1928. godine. Hram je osvetio mitropolit skopski Varnava, kasnije Patrijarh srpski.

LEVOSOJE

Crkva svetog proroka Ilije u Levosoju

Između sela Levosoja i Oslara, na jednom ogranku Preševske Crne gore, nalazi se crkva svetog Ilije. To je crkva za oba ova sela. Stara crkva je opravljena 1859. g. i bila pokrivena slamom. Kasnije je pokrivena ćeramidom.

Prema istoričaru Jovanu Hadživasiljeviću, ova crkva je obnovljena i 1866. g., uglavnom na inicijativu kumanovskog ikonoma Dimitrija, koji je bio i glavni priložnik crkve. Međutim, na samoj crkvi su ispisane tri godine kada je crkva obnavljana i uređivana: 1887, 1914. i 1966. godine.

LOPARDINCE

Manastir svetog arhangela Gavrila u Lopardincu

Nalazi se dva kilometra severno od sela, u šumarku vrha Kozarnik planine Karpine. O nastanku crkve nema tačnih podataka, ali se pretaostavlja da potiče iz druge polovine 16. veka. Zidana je od kamena, pokrivena kamenim pločama, a i pod je od kamena.

Crkva je renovirana 1996. godine. Tada se naišlo na veći kameni zid, te se pretpostavlja da je na ovom mestu ranije postojao hram. Pronađena su i vrata na severnoj strani crkve, koja su sada otvorena. Na južnoj starni zida crkve, na fresci, naslikan je sveti arhangel Mihailo. Osamdesetih godina 20.-og veka, seoski slikar - amater je razumeo da je crkva posvećena svetom arhangelu Mihailu umesto svetom arhangelu Gavrilu.

Zbog velikog nagiba zemljišta na kome je postavljena, ulaz u crkvu je sa južne strane a ne sa zapadne, kako je uobičajeno. Naos i oltarski deo živopisani su krajem 16. veka, a priprata u drugoj polovini 17. veka.

Tematika na freskama su scene iz ciklusa velikih praznika i Hristovog stradanja, a postoji i ciklus fresaka o sv. Nikoli. Jedan deo fresaka je dosta oštećen. U ovoj crkvi, verovatno, zbog prilagođavanja u odnosu na postojeće površine, odnosno zbog prozora na zidu, slikari su izmenjali mesta kompozicija "Molitva u Getsimanskom vrtu" i "Izdajstvo Judino". "Slikaru je bilo zgodnije da na površini ne pogodnoj za slikanje prikaže scenu Molitve koja je već i sama po sebi razbijena, negoli kompletno Izdajstvo, pa je obrnutim redom izložio događaje". Slikari se nisu držali ni uobičajenog redosleda u živopisu naosa. Tako ilustracije Hristovih muka počinju scenom Pranja nogu, umesto da im prethodi Tajna večera.

Pored starog konaka, u manastiru je sagrađen 1996/97. godine nov konak, savremeno opremljen zahvaljujući dobrovoljnim priložima građana i nekih preduzeća iz Vranja i Bujanovca. Manastir nema bratstvo, a opslužuje ga mirsko sveštenstvo iz Bujanovca.

LUČANE

Džamija u Lučanu

Džamija u selu Lučani izgradjena je 1870. Godine, popravljena 1885. godine, 1957. Godine izvršena prva rekonstrukcija, 1985. Godine druga rekonstrukcija, a 2010. Njena sanacija.

Džamija ima minaret sa šerefom i nalazi se se na sledećim geografski kooridnatama: geografska širina 422647.8, geografska dužina 214218.7, nadmorska visina 380 metara.

Stara džamija u selu Lučani je pod zaštitom države.

Crkva svete prepodobne Paraskeve u Lučanu

Prema istorijskim podacima, kesar Uglješa je crkvu Svete Petke u selu Lučane darivao manastiru Hilandar 1400. godine. Poslednja obnova ove crkve izvršena je 1935.-36. godine.

LJILJANCE

Crkva svetog velikomučenika Prokopija u Ljiljancu

Crkva svetog Prokopija u Ljiljancu obnovljena je 1899. godine. Po predanju na mestu današnje crkve postojao manastir koji su Turci porušili.

Crkva je restaurirana u periodu od 1905-1928. godine, o čemu svedoči natpis iznad ulaznih vrata na zapadnoj strani. Majstori su bili Dina i Anđel. Ikonostas je bogat ikonama koje su urađene 1905. godine, a autor je nepoznat. Crkva je delimično živopisana.

NESALCE

Tekija i Turbe u Nesalcu

Tekija u Nesalcu ima više od 260 godina i pripada Saad Tarikatu. Sedište ove tekije je razmeštena u zavisnosti od istorijskih dešavanja od sredine XVIII veka. Prvobitno sedište ove Tekije bilo u Nišu, pa potom u Leskovcu, u Skoplju da bi najzad smeštena u Nesalce.

Šejh ove Tekije je Hajrulah Šehu, inače učitelj u penziji. Tekija je aktivna i tu se obavljaju verski obredi svakog četvrtka i ponedeljka uveče, kao i obeležava se Sultan Nevruza, rođendan Imam Alije I Ašura - dan kada su poubijana (od samih muslimana) većina od potomaka Božjeg Poslanika Muhammeda, odnosno pripadnici i istinski sledbenici Ehli Bejta (Poslanikove Porodice).

Tekija i turbe su obnovljeni 2006. godine ali nisu promenili izgled ni prethodnu arhitekturu.

Džamija u Nesalcu

Nesalska džamija je izgradjena 1716. godine, prvi put obnovljena 1905. godine, a drugi put obnovljena 1964. godine. Rekonstruisana je 2005. godine, jer se stara urušila.

Džamija ima minaret sa šerefom i nalazi se na 0558301 geografske širine i 4696529 geografske dužine, na nadmorskoj visini od 425 metara. Stara džamija je bila pod zaštitom države.

NOVO SELO

Manastirište kod Novog Sela (rujanskog)

U ataru Novog Sela, na mestu zvanom Manastirište, na brdu Zvezdan, do pred Balkanski rat 1912. godine, postojale su zidine, mnogo tesanog kamena, maltera i drugog građevinskog materijala.

Pretpostavlja se da je na tom mestu bio manastir. Po predanju u manastir su ljudi dolazili radi izlečenja na dan svetih Arhangela.

RAKOVAC

Crkva prepodobne mučenice Petke u Rakovcu

Ova crkva je jedna od najstarijih u naseljima našeg graja oko Morave. Crkva je obnovljena 1848. godine. Njenom obnavljanju najviše su doprineli Hadži Rista Pogačarević, trgovac iz Vranja, i porodica Dogandžici iz Lopardinca. Crkvu je osvetio tadašnji mitropolit skopski Jaćim.

Crkva je zidana od kamena i ukopana u zemlju. Ikone na ikonostasu radio je zograf T. I. Budžaroski (rodom iz Galičnika), u Gnjilanu 1898. godine. Živopisan je samo oltar crkve. Vrata su na zapadnoj i južnoj strani. Crkva je restaurirana 1987. godine i tada je produžen trem na južnoj strani.

RUSCE

Crkva svetog proroka Ilije u Ruscu

Nalazila se na samoj srpsko-turskoj granici od 1878-1912. godine i to tako da je oltarski deo pa sve do polovine pripao Srbiji, a druga polovina, sa glavnim, zapadnim ulaznim vratima, pripala je Turskoj. Imala je dva ulaza. U nju su ulazili vernici i iz Srbije i iz Turske. U crkvi se tada vršila i zamena kapa: oni koji su ulazili u Tursku stavljali su na glave fesove, a oni koji su prelazili u Srbiju stavljali su na glave šajkače.

Pored toga, preko ove crkve se prenosilo oružje i prelazili kuriri i komite iz Srbije u Tursku.

SVETA PETKA

Crkva svete Petke u Svetoj Petki

Nalazi se pored samog puta Davidovac - Klenike u selu Sveta Petka. Sadašnja crkva je podignuta 1858. godine na mestu stare crkve. Za njeno podizanje najviše se zauzimao izvesni Ilija Đuka iz Drežnice. Jedna grupa viđenijih seljana je radi podizanja crkve išla u Carigrad i dobila dozvolu za gradnju nove crkve, pošto su staru srušili 1855. godine.

SRPSKA KUĆA

Crkva svetog apostola Jovana Bogoslova u Srpskoj Kući (Kraljevoj Kući) Crkva svetog Jovana Bogoslova nalazi se na prekrasnom mestu, pored samog puta Vranje - Bujanovac, na uzvišenju Crkvište (nadmorska visina 421m), tako da dominira ovim krajem i svakom putniku pada u oči.

Crkva je obnovljena 1903. godine na temeljima stare zadužbine. To je jednobrodna građevina sa kubetom. Mitropolit skopski Vićentije osveštao ju je 1906. godine. U izgradnji crkve glavni majstor je bio Anđel Vasiljević iz Vranja. Ikone za ikonostas uradio je Teofan Budžaroski, rodom iz Galičnika.

O lepoti položaja na kome se ova crkva nalazi rakovački begovi, potomci Husein-paše, govorili su "kakvo ime sela takvo mesto crkvi".

STARAC

Crkva Svete trojice u Starcu

U selu Starac postojala je crkva. Postoje velike zidine. Verovatno je to bila i najstarija crkva u bujanovačkom kraju. Po predanju crkva je sazidana pre manastira sveti Prohor Pčinjski i u njoj je sveti Prohor Pčinjski prvo boravio, a zatim kada su se pojavili neki "divljaci" otišao na Kozjak.

U ataru sela Starac, takođe po predanju, postojale su još dve crkve: crkva svetog evangeliste Luke i crkva svetog Nikole.

U blizini Starca postoje crkvišta i u Pretini, Sebratu

i Uzovu (tu su ostaci hrama posvećenog Sv. Đurđu).

TREJAK

Crkvište u Trejaku - U selu Trejaku, na oko 2 km severozapadno od Klenika, na mestu Crkvište postoje ostaci stare crkve.

GRAD VRANJE

Smešten u dolini reke Južne Morave, Vranje je grad koji nosi duh starog Balkana, a svojom toplinom i gostoprimstvom osvaja svakog posetioca. Ovde se sudaraju prošlost i sadašnjost, stvarajući jedinstvenu priču koja poziva na istraživanje. Grad duše i emocija Vranje je poznato po svojoj bogatoj kulturnoj baštini, autentičnoj muzici i pesmi koja odzvanja iz svake kafane. Ovde su se rodile priče Bora Stankovića, čuvenog pisca koji je proslavio dušu ovog kraja. Šetajući njegovim stopama, možete osetiti mirise starog Vranja i čuti priče o ljubavi, strasti i životu.

Istorijske znamenitosti

Markovo Kale

Izgrađeno u 13. veku, Markovo Kale je srednjovekovni spomenik kulture, smešten 4,5 km severno od Vranja, između planina Krstilovica i Pljačkovica. Ova tvrđava je bila i ljudsko naselje, a prema predanju, naziv je dobila po Marku Kraljeviću koji je tu boravio. Tu je i poznata legenda da je Marko, bežeći od Turaka, preskočio planinu sa svojim konjem Šarcem, čiji je otisak ostao na steni. Tvrđava je 1412. godine osvojena od strane osmanskog sultana Muse, a danas je u ruševinama, iako postoje napori da se očuva.

Crkva Svete Petke – Krstata džamija

Crkva Svete Petke, poznata i kao Krstata džamija, datira iz 13. veka i nalazi se blizu Belog mosta. Prema predaji, Turci su pokušavali da izgrade minaret na ovom mestu, ali su se suočavali s problemima dok nisu ugradili krst u zidove. Džamija je postojala do 1878. godine, kada su je porušili srpski ustanci. Na njenim temeljima, podignuta je mala crkva, koja je postala mesto hodočašća, posebno na Veliki petak.

Manastir Svetog Oca Nikolaja

Ovaj manastir je bio metoh manastira Hilandara i pominje se u Hilendarskoj povelji iz 1343–1345. godine. Prema nekim izvorima, manastir su podigla braća Balšići. Obnovljen je 1894. godine, a u njemu su pronađene nadgrobne ploče, uključujući jednu s natpisom knea Baldovina. Manastir je poslednji put obnovljen 2002. godine i danas je aktuelno versko središte.

Manastir Gornje Žapsko

Nalazi se u blizini sela Gornje Žapsko kod Vranja, pripada Srpskoj pravoslavnoj crkvi I Eparhiji vranjskoj. Osnovan u 13. veku, obnovljen je 1843. godine. Manastir je poznat po duhovnoj tradiciji i doprinosu monaštva, a u 20. veku bio je dom Versko-učiteljske škole. Tokom Drugog svetskog rata konak je zapaljen, a nakon rata oduzet deo imovine. Sestrinstvo je obnovljeno 1994. godine.

Manastir čuva vizantijsku tradiciju u ikonopisu, pojanje I rukotvorine.

Manastir Svetih apostola Petra i Pavla u Dubnici

Severozapadno od sela Dubnica, takođe pripada Eparhiji vranjskoj. Prvi put se pominje 1576/1577. godine, a praznuje se na Petrovdan, 12. jula. Manastir je poznat po svojoj duhovnoj tradiciji i očuvanju imovine, a obnavljan je između dva svetska rata. U planu je povezivanje manastira s lokalnim svetinjama radi unapređenja pristupa i očuvanja.

Amam ili Tursko kupatilo

Stari amam u Vranju, izgrađen oko 1690. godine, bio je tipično tursko kupatilo, sa specifičnim arhitektonskim karakteristikama. Iako se danas ne može posetiti, ovaj objekat je važan deo kulturnog nasleđa grada.

Pašin konak

Pašin konak je sagrađen 1765. godine i predstavlja reprezentativni primer osmanske arhitekture. Sastoji se od dve zgrade, Selamluka (za muškarce) i Haremluka (za žene). Ovaj konak je od istorijskog značaja, jer je tu bila smeštena i prva vranjska gimnazija. Danas se u jednoj od zgrada nalazi Narodni muzej, sa bogatom zbirkom predmeta iz perioda NOB-a, arheologije i etnologije.

Beli most

Beli most, poznat i kao Most ljubavi, izgrađen je 1844. godine iznad Vranjske reke. Prema legendi, most je podignut u spomen tragične ljubavi između Srba i Turkinje, što je dovelo do smrti dvoje mladih. Na mostu je postavljena ploča s natpisom koji simbolizuje nesrećnu ljubav.

Saborni hram Svete Trojice

Saborna crkva Svete Trojice, izgrađena 1858. godine, je najvažniji pravoslavni hram u Vranju. Građena je uz pomoć vranjskog paše Huseina, a postoji legenda da su Vrañanci morali lukavstvom da dobiju dozvolu za gradnju. Obnova crkve počela je 1994. godine, a završena 2008. godine, kada je obeleženo 150 godina od izgradnje.

Kuća Bore Stankovića

Kuća Bore Stankovića u kojoj je rođen poznati pisac, izgrađena je 1855. godine. Nakon rekonstrukcije u XX veku, kuća je pretvorena u muzej posvećen životu i delu ovog velikog književnika. Kuća je tipična za vranjski dom, sa originalnim nameštajem i predmetima svakodnevnog života iz tog vremena.

Svaka od ovih lokacija nudi bogatu istoriju i kulturno nasleđe koje povezuje prošlost i sadašnjost Vranja, a posetioци mogu uživati u istraživanju zanimljivih spomenika, legendi i tradicija ovog kraja.

Crkva Svetog Nikole u Vranjskoj Banji

Crkva Svetog Nikole, smeštena u Vranjskoj Banji, predstavlja jedno od ključnih istorijskih i kulturnih obilježja ovog kraja. Ova pravoslavna crkva datira iz 19. veka i prava je kulturna baština koja svedoči o duhovnoj tradiciji i verskoj posvećenosti naroda ovog kraja.

Crkva je izgrađena u periodu kada je Vranjska Banja počela da se razvija kao popularno lečilište, a njen arhitektonski stil je karakterističan za vreme u kojem je podignuta. Zgrada crkve ima jednostavnu, ali elegantnu fasadu, a unutrašnjost je ukrašena freskama i ikonama koje odražavaju bogatstvo pravoslavne umetnosti tog vremena.

Ovaj sakralni objekat je i danas mesto okupljanja vernika i posetilaca, a njegova duhovna atmosfera čini ga savršenim mestom za molitvu i meditaciju. Osim religijskog značaja, Crkva Svetog Nikole je i popularna tačka za turiste koji žele da istraže kulturnu baštinu Vranjske Banje. Crkva je otvorena za turiste, a lokalni sveštenici često organizuju verske obrede, liturgije i molitve. Uz to, u okolini crkve postoje i lepe staze za šetnje koje omogućavaju posetiocima da uživaju u prirodi i tišini ovog kraja.

Trgovište

Vražji kamen – Prirodni fenomen i legende Trgovišta

U neposrednoj blizini Trgovišta, na samo 5 kilometara prema Vranju, nalazi se prirodni fenomen koji je svojim monumentalnim oblicima stenskih masa postao jedan od najpoznatijih turističkih lokaliteta ovog kraja. Mesto poznato kao „Vražji kamen“ svojim neobičnim kamenim formacijama podseća na čuvenu Đavolju varoš, a ovde se nalazi i jedna od najstarijih crkava u Srbiji – Crkva Presvete Bogorodice, koja datira iz XIV veka.

Vražji kamen je prirodni geološki fenomen koji je nastao erozijom stena. Reka Pčinja, koja je nekada davno prosekla stene, stvorila je ovaj jedinstveni prirodni oblik, dok je denudacija (postepeno uništavanje zemljišta) doprinela stvaranju stubova koji mogu dostići visinu i do 60 metara. Vražji kamen se nalazi na nadmorskoj visini od oko 800 metara i sastoji se od desetak kamenih stubova, koji su oduvek privlačili pažnju svojim neobičnim izgledom i veličinom. Mesto se nekada zvalo Prosečnik, ali je s vremenom dobilo naziv koji odražava narodne predstave o njegovoj mističnosti.

Oko Vražjeg kamena postoji mnogo narodnih legendi koje objašnjavaju kako je ova prirodna formacija nastala. Jedna od najpoznatijih legendi priča o tome kako su đavoli pokušavali da preokrenu tok reke Pčinje, te da su se trudili da je usmeravaju prema Bugarskoj. U tome su pokušavali da spoje obale reke, kidajući stene sa okolnih brda. Međutim, đavoli nisu uspeli da ukrote reku, pa su se uputili prema Kosovu, gde su naišli na najveću stenu. Sa njom su se vratili i ponovo pokušali da promene tok reke, ali su se uplašili da će ljudi otkriti njihove namere i bacili su stenu pored neke vodenice. Ovo je prema legendi objašnjenje za nastanak Vražjeg kamena. Druga legenda govori o tome kako su seljani iz Pčinje godinama zidali crkvu pored reke, ali su đavoli svaki put odnosili ono što su oni izgradili tokom dana. Tokom noći, đavoli su kamenje ostavljali na Vražjem kamenu. Priča kaže da su bili ljuti na seljane koji ih nisu dovoljno poštovali, a kao osvetu su pokušali da pregrađuju reku Pčinju kamenom koji su nosili iz okoline. Međutim, đavoli su pobešli u zoru kada je zakukurikao petao.

Mistična priroda Vražjeg kamena i njegove legende nastavljaju da privlače posetioce koji žele da upoznaju ovaj prirodni fenomen i osećaju magičnu atmosferu koja se oseća u ovom delu Srbije. Crkva Presvete Bogorodice – Manstir iznad reke Pčinje.

Crkva Svetog Preobraženja Gospodnjeg u Kozjem Dolu

Crkva Svetog Preobraženja Gospodnjeg se nalazi u selu Kozji Dol, udaljenom 2 kilometra od Trgovišta, na visini od 690 metara. Smeštena je preko puta planinskog vrha Grad, na 782 metra nadmorske visine. Prvi pomen Kozjeg Dola datira iz XIV veka, iz „Pčinjskog pomenika“. Selo se razvilo u dva dela u XVIII veku, kada su se dva brata doselila u zapustelo selo.

Crkva je prvi put obnovljena 1835. godine, a kompletno završena i osvećena 1858. godine. Zvonu je izliveno 1910. godine, a zvonik je dograđen 1919. godine. Tokom Drugog svetskog rata, bugarska vojska je uništila parohijski dom, ali hram je sačuvan zahvaljujući hrabrosti popadije Todore.

Crkva je više puta obnavljana, a poslednja obnova započela je 2012. godine uz pomoć Opštine Trgovište i priloga vernika. Obnovljena je i osvećena 22. decembra 2015. godine. Crkva je sada metoh manastira Prepodobnog Prohora Pčinjskog i nastavlja da služi svojoj pastvi.

Ova svetinja je poznata po isceljenjima i duhovnoj podršci koju pruža meštanima i vernicima.

Bogorodičina crkva na Vražjem kamenu

Crkva Presvete Bogorodice nalazi se u selu Donja Trnica, tri kilometra od Trgovišta. Smeštena je na stenama pored same reke Pčinje. Mesto na kojem se nalazi ovaj drevni hram dobilo je ime po visokim kamenim piramidama koje je narod nazvao Vražji kamen, a za koje se vezuju mnoge legende. Visina ovih stena je oko 60 metara, a predeo veoma podseća na Meteore u Grčkoj.

Ovaj srednjovekovni hram potiče iz 16. veka, što se zaključuje na osnovu očuvanih fresaka, mada nema istorijskih izvora o tačnom datumu nastanka. Srednjovekovni naziv bio je Prosečnik, jer je na ovom mestu reka Pčinja svojim koritom presekla stenu, čime je prirodno odredila granicu između Gornje i Donje Pčinje. Pod ovim imenom pominje se u staroj povelji sevastokratora Dejana, muža Teodore, sestre cara Dušana. Ovom poveljom pravno je ozvaničena oblast Dejanovića, jer ju je lično potvrdio car Dušan 1355. godine.

Crkva je uvrštena u spomenike kulture i pod zaštitom je države još od 1958. godine. Od 1983. godine kategorizovana je od strane stručnih institucija kao spomenik kulture od velikog nacionalnog značaja.

Bosilegrad

Istorijske znamenitosti

Jedini pisani podaci o prošlosti opštine Bosilegrad nalaze se u knjizi „Čustendilsko krajište”, etnologa Jordana Zaharijeva, rođenog u Bosilegradu. Kao najstarije pleme koje je živelo na ovim prostorima, spominju se Peonci, koji su naseljavali područje između Strume i Vardara, oko 506. godine p.n.e.

U ovoj prostorno-kulturno-istorijskoj celini nalaze se objekti koji predstavljaju zanimljivu turističku atrakciju, iz tri različita istorijska razdoblja i oni su u harmoničnoj kompoziciji. Najstariju grupu građevina čine one nastale mahom u 19. veku - one koje nose viševjekovnu tradiciju narodnog neimarstva ovih krajeva. U pitanju su dakle objekti starovaroške arhitekture građeni u skeletnom sistemu od tesane drvene građe, opeke i kamena, sa karakterističnim doksatima, balkonima, prozorima sa pervazima, širokim opšivenim strehama, po pravilu, malterisanim i krečenim u belo.

Druga grupa objekata izgrađena je u prvim decenijama 20. veka i nosi obeležja građanske arhitekture.

Upravo ove građevine govore o određenom ekonomskom preobražaju i prosperitetu Bosilegrada i njegove šire okoline, ali i o spremnosti da se prihvate tadašnje tendencije u evropskoj arhitekturi.

Pojedini objekti iz druge grupe se naročito izdvajaju po svojim zanimljivim i domišljatim arhitektonskim rešenjima, koliko u pogledu oblikovanja i komponovanja masa, toliko i s aspekta primene dekorativnih elemenata i rešavanja detalja.

Građevine iz treće grupe preovlađuju u ovoj prostornoj celini. One su nastale u periodu intenzivnije urbanizacije i izgradnje grada, nakon turobnih godina Drugog svetskog rata. Premda su ovi objekti podignuti u periodu vladajućeg socrealizma u umetnosti i arhitekturi, odlikuju se određenim stvaralačkim kvalitetima, prevashodno zahvaljujući uticajima internacionalnog stila. Ono po čemu se treća grupa objekata najviše ističe jeste činjenica da su se gotovo svi odlično integrisani u ukupnu urbanu strukturu gradskog jezgra.

Svaka od grupa verodostojno oslikava istorijski period kada je nastala.

Iako je veliki broj objekata urbanog jezgra Bosilegrada u nezavidnom stanju, svakako snažno dočaravaju neka prošla vremena i verodostojno prikazuju razvoj ove opštine Pčinjskog okruga.

Primere tradicionalnog narodnog graditeljstva možete videti u središtu sela Rajčilovci, u kojem je „zubu vremena” odolelo više interesantnih objekata.

Od njih valja pomenuti dva veća, spratna objekta, koji nose sve odlike starovaroške arhitekture. Njihovi istureni doksati s arkadama, ne samo da ih izdvajaju iz okoline, već doprinose prepoznatljivosti tog dela naselja. Treći objekt je nešto jednostavniji, sa velikim podužnim tremom u parteru i spratnim čardakom bez arkada. Četvrti objekt je prizemni, ugaoni sa znatno skromnijim karakteristikama, premda vrlo dinamičnom kompozicijom krovnih masa na uglu.

Objekti su uglavnom građeni u skeletnom sistemu od tesane građe, sa zidnim ispunama od opeke, a u prizemnim zonama vidljivo je i zidanje u kamenu. Naročitu vrednost predstavljaju dekorativne obrade drvenih elemenata, ali i veliki broj detalja ručne izrade.

U selu se nalazi i **hram Svetog Spasa**, izgrađen 1897. godine.

Ruralna prostorna celina u selu Izvor - skriveni „dragulj“ ovog kraja Izvor je seosko naselje koje se nalazi samo četiri kilometra severoistočno od Bosilegrada, uz granicu sa Republikom Bugarskom, u podnožju planine Rudina. Sa crkvom Svete Trojice, koja ostavlja snažan utisak monumentalnosti, i osnovnom školom starom više od jednog veka, zaista je pravi skriveni „dragulj“ ovog kraja.

Crkva Svete Trojice

Crkva Svete Trojice datira iz 1834. godine, a nastala je kao rezultat jakih stremjenja lokalnog hrišćanskog stanovništva da se izgradi bogomolja u kojoj bi se mogli okupljati vernici iz Izvora i šire okoline. Jedna je od najvećih na jugu Srbije.

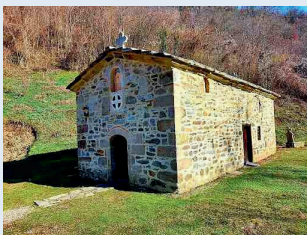
Nizovi starih kuća koje imaju karakteristike tradicionalne narodne arhitekture 19. veka, obrazuju ambijentalnu celinu, kao nagoveštaj prerastanja ovog planinskog seoceta u strožerni motiv šireg ruralnog područja.

Tome doprinose i objekti sa početka prošlog veka, sa vrlo ubedljivim karakteristikama gradske arhitekture, a kulminaciju težnje ka stvaranju gradskog ambijenta predstavlja osnovna škola iz 1901. godine.

Ostali, pretežno stambeni objekti u selu Izvor, mahom su građeni u duhu tradicionalnog narodnog graditeljstva, sa prizemljem zidanim kamenom i spratom u skeletu od tesane hrastove građe sa različitim zidnim ispunama - pleter sa blatom, čerpič, opeka, tesana građa i drugo. Takođe, ima i stambenih objekata u tvrdoj gradnji, zidanih kamenom i opekam, sa fasadnim dekoracijama građanske provenijencije, što ide u prilog raznolikosti, ali i atraktivnosti ove prostorne celine.

Manastir Svetog proroka Ilije u Kacapunu, poznat i kao Manastir Kacapun, pripada Srpskoj pravoslavnoj crkvi i nalazi se u sastavu Vranjske eparhije. Smešten je oko 10 kilometara jugozapadno od Vladičinog Hana, u blizini sela Kacapun, na malom platou na početku klisure Lepeničke reke.

Manastir je otvoren za posetioce svakog dana, a pristup do njega je moguć putem starog puta Vranje–Vladičin Han. Od raskrsnice u selu Stubal, put dug oko 6,5 km vodi direktno do manastira.

Manastir se nalazi na nadmorskoj visini od 700 metara i okružen je bogatstvom prirodnih lepota, uključujući potok Toplec, koji protiče pored manastira. Ovaj potok je bio domaćin brojnim mlinovima, kojih je nekada bilo čak 20, a voda je izuzetno čista, što je dokazano postojanjem rakova i drugih rečnih organizama.

Trenutno, manastir ima samo jednog monaha, oca Serafima, a krovna zgrada (konak) je u fazi izgradnje.

Prema usmenoj tradiciji, crkva Svetog Ilije u Kacapunu je nekada bila manastirska crkva u okviru velikog manastirskog kompleksa podignutog od strane Nemanjića u 13. veku. Međutim, skromna arhitektura crkve, koja potiče sa početka 15. veka, ukazuje da je ovo predanje verovatno

Manastir je 1889. godine imao samo sedam hektara oranične zemlje i 38 hektara šume, netačno. što je ukazivalo na njegovu siromašnost u to vreme.

Vladičin Han

Istorijski znamenitosti

Manastir „Bogorodičino uspenje”

Nalazi se u selu Mrtvica, 14 kilometara od Vladičinog Hana, na izlazu iz Grdeličke klisure. Smešten je na platou jedva širem od samog manastira, sa kojeg se pruža veličanstven i nezaboravan pogled na okolinu. Građevina je neobična zbog raznolikosti oblika i graditeljskih faza.

Prema predanju, temelji manastira postavljeni su krajem petog ili početkom šestog veka. Unutrašnjost manastira je oslikana u vizantijskom stilu. Manastir Sveti Ilija nalazi se u selu Kacapun na teritoriji opštine Vladičin Han. Manastir su izgradili Nemanjići jer se nalazio na putu za Hilandar. Izgrađen je u 13. veku na temeljima starog manastira. Manastirska crkva zidana je od grubo tesanih kamenih blokova, lepljenih blatom, što je čini spomenikom kulture i duhovnosti od izuzetnog značaja. Freske u manastiru prvi put su oslikane u 16. veku, vizantijskim ikonopisom. Prema predanju, u manastiru su živela tri kaluđera, na čelu sa igumanom Simeonom, koji je 1809. godine podigao lokalne Srbe na ustanak. Manastir je zatvoren, a iguman je pogubljen. Kasnije je manastir otkriven zahvaljujući stoci koja je pasla u okolini. Danas je manastir ponovo veliko svetilište.

Uz manastirski kompleks protiče potok Toplica, koji se uliva u Lepeničku reku. U okolini manastira nalaze se lekoviti izvori.

Isposnička crkva Svete Petke

Nalazi se u selu Lepenica, 8 kilometara od Vladičinog Hana. Crkva je u narodu poznata i kao „Latinska crkva” zbog oltara koji je okrenut prema zapadu. Ova crkva je prirodna formacija, a veruje se da izvori u njenoj blizini leče glavobolje i poboljšavaju vid.

Hram Sv. Kneza Lazara i svih srpskih mučenika i novomučenika nalazi se u samom gradskom jezgru Vladičinog Hana, na mestu zvanom „Čučuljke”. Temelji hrama postavljeni su 1997. godine, a osvećen je 2001. godine, uz prisustvo Patrijarha Pavla. Ikonostas hrama je

poklon manastira Sv. Prohor Pčinjski, ukrašen duborezom i ikonama.

Gvozdeni most

Izgrađen je 1910. godine, spaja levu i desnu obalu Južne Morave. Most je zaštitni znak Vladičinog Hana i popularno je mesto za snimanje turističkih fotografija.

Park oslobođenja s Krstom je mesto okupljanja u vreme crkvenih praznika, kao što su Badnji dan i Vidovdan. Najupečatljivije obeležje parka je krst izrađen od hrastovog drveta, koji prema predanju postoji „od vek i svet” i predstavlja svetilište i orijentir.

Spomenik žrtvama fašističkog terora u Drugom svetskom ratu

Nalazi se na uzvišenju u gradskom naselju Kula, podignut 1972. godine. Iz podnožja spomenika pruža se prelep pogled na grad, a ovo mesto je omiljeno izletišta i igralište za decu.

OPŠTINA PREŠEVO

Kulturnu baštinu opštine Preševo čini arheološko nalazište, više džamija, tekija, turbeta, crkava, i crkvišta.

ALIDERC

Stara džamija u Alidercu

Stara džamija se nalazi u centru sela, u Gornjoj mahali. Sagrađena je 1812. Godine i obnovljena 1983. godine. Rekonstruisana džamija je sačuvala staru munaru sa šerefom. Zove se "Bilal Habeshij".

Bilal Habešija bio je rob koji je služio nekom vlasniku bogatašu Meke za vreme Božijeg Poslanika Muhammeda, primivši islam on je bio podvrgnut strašnom nasilju, međutim on je sve to izdržao.

Uvidevši da je nesalomljiv, njegov vlasnik prodao ga je jednom tadašnjem muslimanu, a ovaj ga je odmah nakon toga oslobodio Biljala. Inače Bilal Habešija je poznat po tome što je prvi proučio ezan na prvoj sagrađenoj islamskoj bogomolji, nakon preseljenja Božijeg Poslanika Muhammeda i njegovih vernih sledbenika u Medini.

BUKAREVAC

Džamija u Bukarevcu

Džamija se nalazi u centru sela Bukarevac. Izgrađena je 1908. godine a obnovljena 1982. godine. Minaret džamije je veoma visok, a ima i šerefom.

BUŠTRANJE

Stara džamija u Buštranju izgrađena je 1820. godine. Džamija ima minaret sa jednim šerefom. Džamija ima minaret sa jednim šerefom.

MIRATOVAC

Stara džamija u Miratovcu

Stara džamija u Miratovcu je sagrađena 1750. godine a obnovljena 1994. godine. Džamiju je sagrađio Nezir iz porodice Fezlari, dok na natpisu koji se nalazi na česmi piše da je njen graditelj Nezir paša.

Džamija je razrušena, a odmah zatim i rekonstrisana. Minaret je ostao star iako je džamija više puta obnavljana.

Džamija se nalazi u centru sela.

Minaret ima dva šerefa.

NORČA

Džamija u Norči

Džamija u Norči je izgrađena 1720. godine a obnovljena 1998. godine. Prema Kerimu Kadriju iz Norče, džamija je igradjena jos 1650. godine. Prva rekonstrukcija se dogodila 1720. godine, a druga rekonstrukcija 1998. godine. Ova džamija ima stari minaret sa šerefom.

ORAOVICA

Stara džamija u Oraovici

Stara džamija u Oraovici nalazi se u centru sela. Džamija je izgrađena 1860. godine a obnovljena 1971. godine, na mestu stare džamije. Džamija ima ime "Jamuil – Kadim". Džamija ima dvoetažne minarete.

Manastir svetog Đorđa u Oraovici

Iznešena je pretpostavka da je crkva posvećena Svetom velikomučeniku Đorđu podignuta na mestu Bogorodičine crkve iz XIV veka. Podignut je kada su ovim krajevima upravljali Dejanovići.

Hram je pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika kulture Republike Srbije.

1989. godine renoviran je hram, zvonik i crkvena zgrada.

PREŠEVO

Ibrahim-pašina džamija

Prva islamska zgrada u Preševu je Stara džamija, Atik džamija ili Ibrahim-pašina džamija. Podignuta je 1678. godine a obnovljena 1804. godine.

Džamiju je obnovio Ibrahim Paša Bušati, otuda njeno ime. On je bio iz plemićke porodice Bušati iz Skadra, koja je u ime Otomanskog carstva vršila je vlast u većem delu Albanije.

Džamija se nalazi u centru grada.

Na ulazu u staru džamiju, na zidu iznad vrata nalazi se tanjir sa natpisom iz vremena izgradnje na turskom jeziku (ali napisan arapskim pismom), na kome piše da je džamiju izgradio Ibrahim Paša iz Skadra.

U okviru džamije nalazi se česma sa spomen pločom iz 1878. godine.

U dvorištu stare džamije nalazi se i fontana. Godina izgradnje je nepoznata ali je rokonstrukcija obavljena 2010. godine.

Kompleks Tekije u Preševu, sagrađen 1698. godine

Tekija je sagrađena 1698. godine, a sastajala se od Semehana, kujne i hana. Semehane ili Semhane odvojena prostor(ija) koja se koristi za sve verske obrede kod dervisa (zikr, usul, namaz, i td.). Tekija se nalazi pored stare džamije u Preševu. Poznato je da su Halvetijske tekije izgrađene, skoro svugde u okviru džamijskog kompleksa, pokazavši time da sunijski derviši čine jedinstveno učenje u okviru iste pravne škole - Šerijata, kao i ostali džemat (ostala masa vernika/ sledbenika).

Tekija je bila ograđena visokim zidom. Služila je kao prenočište za putnike namernike, kulinarske karavane i karavane za stoku. Izgrađeno je turbe, koje i danas postoji u sklopu ove tekije.

U blizini tekije nalazi se stara česma, vlasništvo šejha Salima, sagrađena 1878. godine. U Tekiji je postojala živa aktivnost mladih Oni su se u njoj okupljali, nakon molitve i drugih verskih obreda obilno upražnjavali kulturne aktivnosti, sve do 20 godina prošlog veka. Takođe u Tekiji postoji i Turbe. Turbe su neki vid maozoleja i one se izgrađuju istaknutim duhovnim vođama Tekije – šejhovima ali i istaknutim dervišima, kojima se Turbe posvećuje. Turbe obavezno se održavaju od nekog derviša ili nekog ko bude zadužen od Šejha (a može biti i žena), a održavanje se odnosi na palenje sveća (na aktivne tekije svake večeri a tamo gde tekija nije aktivna obično se sveće pale četvrtkom i nedeljom uveče). Takođe ta osoba održava i čistoću prostorije, ako je turbe zatvorenog tipa, a ako je otvorenog tipa onda se povremeno pere prekrivač turbeta i održava se ogradni zid, spomen obeležja.

Takođe Turbe su sveta mesta koja se od ljudi posećuju, ponegde u određenim danima a ponegde kad god neko ima neku potrebu, tako što mole Boge da im ukloni neko nedaće u znak poštovanja prema Šejhu ili dervišu isposniku koji je tu sahranjen.

U sklopu zatvorenog dela Turbeta su sahranjeni Shejh Salim, Shejh Ymer i Šejh Aćif, dok na otvorenom prostoru pored Glavnog Turbeta su sahranjeni Shejh Maksut, Predsednik Ogranka Albanske Prizrenske

lige u Preševu i delegat Skupštine Lige a i njegov jedini sin, čije ime nije poznato.

Prateći sadržaj skoro svake džamije su mejtepi. Što se tiče mejtepa one su vekovima služile da deca, sledbenika islamske vere, steknu osnovno versko obrazovanje. Tako je i dana danas u većem broju džamija. Predavač obično biva samo jedno lice, odnosno u većini slučajeva imam te džamije, ili neko drugo lice koju on ovlasti, a koji je već raspolaže sa tim bilo formalnim ili neformalnim znanjem.

Drugi sadržaj su groblja i nadgrobni natpisi u spomen pločama. Iako po islamskom učenju zabranjeno je izgradnja verskog objekta na grobljima, međutim nije zabranjeno da u dvojenom delu dvorišta budu sahranjeni zaslužni vernici, dok u tekijama dozvoljeno je i podizanje turbeta/mauzoleja. Groblja u džamijama mahom pripadaju ili donatorima koji su džamiju sagrađili sa svog imetka, ili onima koji su u to doba sagrađili džamiju finansiranu bilo od vladajućih struktura Otomanskog Carstva ili Vakufa (islamskih zadužbina).

Takođe u okviru kompleksa džamije može biti tekija i turbe, kao u slučaju Atik Džamije, odnosno Ibrahim Pašine Džamije u Preševu, što bi trebalo da bude i praksa svake džamije, jer tekije i nisu nešto van islama, nego ona su na neki način odvojena prostorija za isposnike, kojih je uvek bilo manjina, da tu produže sa određenim verskim obredima pod nadzorom duhovnog vođa, odnosno šejha, ukoliko hodža nije član nekog derviškog tarikata.

Crkva Svetog Velikomučenika Dimitrija u Preševu

Crkva Svetog velikomučenika Dimitrija u Preševu je najverovatnije nastala na temeljima nekadasnje crkve posvećene svetom Dimitriju, koja je obnovljena 1904. Crkva je i nakon obnavljanja razrušena pa opet obnovljena.

Crkva se nalazi na uzvišenju iznad Preševa. U crkvu se ulazi na dva ulaza, na zapadnoj i južnoj strani.

Iznad zapadnog portala se nalazi plitka niša na kojima je freskotehnikom izvedena predstava Svetog Dimitrija. Temenos hrama oivičen je niskim zidom i ogradom. Ulaz u dvorište nalazi se s druge strane. Reč je o jednobrodnoj pravougaonoj građevini koja je građena od kamena a potom premalterisana.

Crkva se sastoji od naosa i oltarskog prostora odeljenih međusobno ikonostasom. Ikonostas broji 31 ikonu.

Muzej u Preševu

Muzej je smešten u prostorijama Osnovne škole "Ibrahim Kelmendi u Preševu, koji je od izuzetne važnosti i vrednosti eksponata kojima raspolaže, a koja govore o kulturi i prošlosti Albanaca ovih krajeva.

Tu se nalaze eksponati od keramike, raznih oružja i filigranskih radova koji datiraju od pristorijskog doba pa do najnovijih vremena. Od oružja ima eksponata koji datiraju od 30 godine pre naše ere pronađene u selo Ilince (Preševski Karadak). Prstenje i drugi nakit pronađene u selo Žujince koja datiraju od 35 godine naše ere, tačnije rečeno vremena Oktavijana Augusta, a takođe na ovim lokalitetima pronađene i novčanice tog vremena. Međutim lokalna vlast u Preševu nema nikakvih podataka od arheoloških istraživanja za ovo područje iako su ona tokom 60-ih godina obavljena od strane Arheološkog zavoda iz Niša a u novije vreme i od strane Narodnog muzeja iz Vranja.

RAINCE

Džamija u Raincu

Ova džamija izgrađena je 1720. godine, a renovirana 1992. godine. Nosi ime "Xhamia Mulla Sylejmanit".

Postoje pretpostavke da je stara gotovo kao džamije iz Biljače i Bugarina i da je izgrađena 1375. godine.

Crkva Svete Prepodobne Paraskeve u Raincu

Crkva Prepodobnomučenice Paraskeve - Svete Petke u Raincu kod Preševa izgrađena je 1939. godine, trudom i zalaganjem meštana sela Raince. Po predanju, Sveta Petka se javila u snu meštanki po imenu Danka i uputila je da se, na mestu gde se danas crkva nalazi, iskopa zemlja. Meštani sela su prihvatili Dankin predlog i nakon iskopa u zemlji je pronađen drveni Krst, kao svedočanstvo da je na istom mestu postojala crkva.

Kod ove crkve, vernici se sabiraju svake godine na Duhovski petak.

RELJAN

Crkva Svetog Arhangela Gavrila u Reljanu

Crkva posvećena Svetom Arhangelu Gavrilu u selu Reljan podignuta je na mestu i razvalinama starijeg hrama 1898. godine.

Iznad južnog ulaza se u unutrašnjosti nalazi natpis:

"1899 G. OVAJ HRAM SV. ARANĐEL GAVRIL PODIŽE SE ZA VREME VLADAVINE SULTAN ABDUL -HAMID- HANA I UPRAVITELJA ŠKOPSKE EPARHIJE ARHIMANDRITA FIRMILIJANA, TUTORA MITE ĐORĐIĆA IZ SELA ŽUJINCE KOJI SU PODIGLI CRKVU RELJAN ŽUJINCE STREZOVCE GOLEMI DOL BUŠTINJE BRATOSSELCE MAJSTOR JANČA VASIĆ IZ TRESONČE I V. D. ZETKO DAMČIĆ SVRŠI SE 1900."

Na ikonostasu se nalazi 40 ikona i još 4 prestone ikone. U crkvi je pronađeno i nekoliko hromolitografija iz Odese kao i mnogo grčkih štampanih ikona na papiru. Zidno slikarstvo u crkvi je veoma oštećeno. Ostaci živopisa su i kasnije prelakirani, te su freske teško vidljive i neprepoznatljive. Slikar T. I. Budžaroski se potpisao kao duborezac i zograf na predstavi Bogorodice na carskim dverima. Od knjiga hram poseduje svega dva Oktoiha iz Moskve 1906. I Tipik takođe iz Moskve.

SLAVUJEVAC

Stara džamija u Bugarinje (Slavujevac)

Džamija nalazi se u selu Bugarinje (Slavujevac). Izgradjena je 1720. godine. Džamija nema krov ni minaret. Ova džamija nije aktivna već od kraja 70. – ih godina pošto su do tada selo već napustili Albanci, sledbenici Islama. Međutim Džamija u Bugarinje spada u red najstarijih džamija na Zapadnom Balkana, u kojoj molitvu su obavili i sledbenici islama sa naseljenih mesta koja su se tada nalazile između Kumanova, Preševa I Biljače.

Stara predanja govore kako su džamije u Biljači, Bugarinje (Slavujevac) i Tabanovce (Severna Makedonija) sagrađene od istog donatora, onda datum igradnje trebalo da bude isti sa džamijom u Biljači, 1378 godine. Džamija je imala i kamen iznad ulaznih vrata na kome je bio ispisan i godina izgradnje.

Raspadanje džamije je u najvećoj meri usledio zadnjih 20 god, a sada je već pretvorena u ruševinu. Iako džamija stara i sagrađena - za to vreme može se slobodno reći - od tvrdog materijala ne samo da nije registrovana u objekte pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Nišu, nego u Službi za katastar nepokretnosti u Preševu ona je zavedena samo kao „zgrada“ a ne džamija kao specifičan verski objekat i specifične namene.

STREZOVCE

Džamija u selu Strezovce

Ova džamija se nalazi u centru sela. Sagrađena je 1890. godine a obnovljena 1965. godine. Džamija ima minarete sa šerefom i nazvana je „Hašani“.

TRNAVA

Crkva Svetog Jovana Krstitelja u Trnavi

Ova crkva je obnovljena 1989. Godine, na temeljima stare crkve o kojoj nema mnogo podataka. Crkva je obnovljena uz finansijsku pomoć Vlade republike Srbije.

CEREVAJKA

Džamija u Cerevajki

Džamija je izgradjena 1820. a obnovljena 1997. g. Džamija ima minaret sa jednim šerefom.

Iznad vrata džamije stoji natpis:

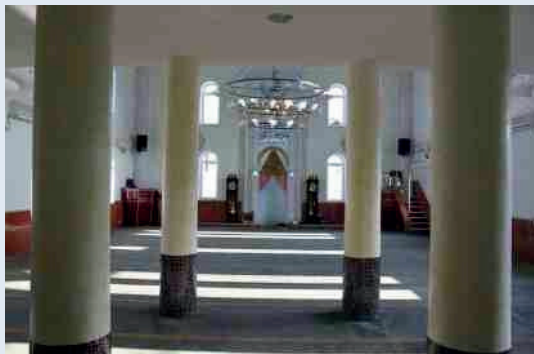
Džamiju je izgradio Alija 1713. godine.

CRNOTINCE

Džamija u Crnotincu

Ova džamija izgrađena je 1750. godine, a obnovljena je 1967. godine. Nalazi se u centru sela, na levoj strani puta Preševo-Crnotince-Bujanovac. Džamija ima minarete sa jednim šerefom.

ČUKARKA

Džamija u selu Čukarka

Ova džamija sagrađena je 1800. godine i obnovljena 1971. godine. Džamija ima minarete sa šeferom.

Crkva svetog velikomučenika Georgija u Čukarki Obnovljena je na starim temeljima ste srušene crkve.

Prema pričama, ovo mesto je bilo zauzeto i služilo kao pašnjak za stoku u vreme Kraljevine Jugoslavije, ali je neki čovek iz sela Tabanovca sanjao da je kod kruške ispred današnje crkve postojao manastir i došao je kod prijatelja i ispričao mu svoj san. Zajedno su došli i iskopali temelje i prijavili načelniku sela.

Na tom mestu su napravili malu crkvicu oko 3x3m. Posle Drugog Svetskog rata sela Čukarka i Mamince složili su se pa su zajedno sagradili današnju crkvu i tek 1964. je potpuno završili. Ovuda je prolazio put za manastir Svetog Prohora Pčinjskog.

Ispred crkve se nalaze tri kamene stope koje su nađene u temeljima prvobitne crkve.

Crkva je jednobrodna građevina. Fasada je omalterisana i sada je bele boje. U crkvi nema zidnog slikarstva. Hram ima zvonik iznad zapadnog dela crkve.

Surdulica

Manastir Vavedenja Presvete Bogorodice u Palji

Manastir se nalazi u selu Palja, oko 50 kilometara od Surdulice, pripada Srpskoj pravoslavnoj crkvi i Eparhiji vranjskoj. Manastir je smešten na 950 metara nadmorske visine, na levoj obali reke Medenice. Manastir Vavedenja

Presvete Bogorodice u selu Palja kod

Surdulice, poslednje je mesto u Srbiji gde je pre više vekova Sveti Sava zanoćio, idući za Bugarsku, gde se upokojio. O tome ovde postoji predanje, koje se prenosi više od osam vekova. Na osnovu arheoloških istraživanja koja su obavljena tokom 2006. i 2007. godine, utvrđeno je da manastir potiče iz 13. veka. Ne zna se tačno kada je manastir podignut, ali se veruje da potiče iz IX veka, sa pretpostavkom da je osnovan oko 818. godine. Obnovljen

je u XIII veku od strane Dejanovića, a priprata je dodata krajem XIX veka, nakon Berlinskog kongresa 1878. godine. Hram je jednobrodan, sa oltarom, bočnim apsidama i pripratim. Najstariji deo crkve je pokriven kamenim pločama, ali su novije freske koje su naslikali bugarski majstori nakon gradnje priprate, niskog kvaliteta.

Tokom istorije, manastir je bio i muški i ženski, a monasi su ga naselili sve do balkanskih ratova. Danas u manastiru živi jedan monah, otac Prohor. U blizini manastira nalazi se lekoviti izvor, koji je poznat po svojoj vodi koja pomaže, naročito kod bolesti očiju. Ovaj izvor je poznat kao izvor Svete Petke, Svetog Save ili Presvete Bogorodice, a prema predanju, Sveti Sava je posetio manastir 1236. godine.

Narod se u manastiru okuplja nekoliko puta godišnje, posebno na praznike Svetog proroka Jeremije (14. maja), Svetog proroka Ilije (2. avgusta) i Uspenije Presvete Bogorodice (28. avgusta). Manastir ima i staro groblje, podeljeno na mušku i žensku stranu.

Spomen-kosturnica u Surdulici

Spomen-kosturnica u Surdulici nalazi se u gradskom naselju u Pčinjskom okrugu, Srbija. U njoj su pohranjene kosti surduličkih mučenika, žrtava bugarske okupacije tokom Prvog svetskog rata.

Tokom bugarske okupacije (1915–1918), Surdulica je postala mesto masovnih zločina. Oko 3.000 Srba je ubijeno, a više od 10.000 internirano u Bugarsku. Žrtve su uglavnom bili sveštenici, učitelji, lekari i ugledni građani, kako bi se sprovedla bugarizacija. Ubijeni su sahranjivani u masovne grobnice, a njihovi ostaci kasnije su preneti u Spomen-kosturnicu.

Posle rata, 1922. godine, započeta je izgradnja Spomen-kosturnice na inicijativu Odbora za podizanje memorijala. Kostii žrtava sakupljane su iz masovnih grobnica, a sama kosturnica svečano je otvorena 24. avgusta 1924. godine u prisustvu kralja Aleksandra i patrijarha Dimitrija.

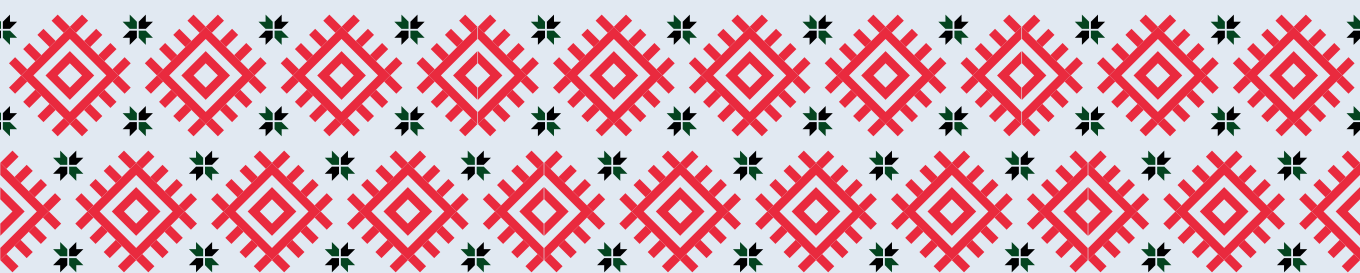
Tokom Drugog svetskog rata, bugarski okupatori uništili su unutrašnjost kosturnice. Obnovljena je tek nakon rata, ali sa znatno skromnijim izgledom. Danas predstavlja značajan spomenik kulture i podsećanje na stradanja srpskog naroda.

Spomen-kosturnica je simbol sećanja na žrtve bugarske okupacije i čuva uspomenu na tragične događaje iz istorije Surdulice.

Nematerijalno
kulturno
nasleđe sa juga Srbije

Vranjska gradska pesma

Vranjska gradska pesma je tradicionalna gradska pesma koja je nastala i koja se peva u Vranju. Peva se od druge polovine XIX veka do danas i u a cappella i u vokalno-instrumentalnim aranžmanima. Vranjska gradska kao izvođačka praksa razvijena je među brojim muzičarima, pevačima i instrumentalistima na području Vranja.

Sadržina pesme se odnosi na konkretna mesta, ličnosti i događaje u samom gradu. Setnim, tihim i mirnim stihovima opisuje život, običaje i ljubavi koje su se rađale i nestajale, a laganim i sporim ritmovima budi najdublje osećaje.

Ono po čemu su specifične i naširoko prepoznatljive je gospodska i mirna atmosfera u kojoj se pevaju. Spori ritmovi i muzičko tkivo su kombinacija zapadnih i otomanskih lestvica, što je još jedna posebnost ove stare gradske pesme. Da bi se vranjska pesma donela na pravi način, veoma je važno kako je pevač koji je interpretira doživljava. Obzirom da se znaju okolnosti u kojima je gotovo svaka pesma nastala, bitno je da je pevač oseća. Samo se tako verodostojno može preneti slušaocima ono što se u pesmi želi reći.

Stana Avramović Karaminga

Očuvanjem Vranjske gradske pesme, čuva se i tradicionalna odeća, karakteristična za Vranje i njegovu okolinu. Negovanjem Vranjske gradske pesme tako ujedno negujemo i karakterističan vranjski dijalekat.

Vranjske narodne pesme nekada su pevali Stana Avramović Karaminga, Staniša Stošić, Vasilija Radojčić.

Danas ih od zaborava čuvaju Branimir Stošić Kace, Ivana Tasić, Čeda Marković...

Inspiracija za pisanje i pevanje vranjskih gradskih pesama nalazi se u narodu, običajima i istinitim životnim pričama. Upravo su svakodnevni razgovori, srećne i nesrećne ljubavi, prijateljstva i specifičnost ovog podneblja, inspirisali generacije pevača da ih pretoče u tihe, nežne i melodične stihove.

„Dimitrijo, sine Mitre” „Sadila moma lojze sa belo grojze”, „Magdo, mori, Magdo”, „Petlovi pojev, Morava”, „Kaži Suto, kaži dušo”, „Tolja amamdžija” samo su neke od čuvenih vranjskih pesama.

Vranje je grad koji je naširoko poznat po muzici, pesmi i igri. Pored gradske pesme po kojima se proslavio Staniša Stošić, veoma popularan je i vranjski melos, koji je najvernije preneo čuveni književnik Bora Stanković kroz svoje romane „Nečista krv” i „Koštana”.

Vranje je poznato i po sjajnim trubačima, od kojih je najpoznatiji bio orkestar Bakije Bakića, a narodna igra specifična za Vranje je veseli vranjski čoček.

Kako je nastala pesma „Dimitrije, sine Mitre“

Dugo se smatralo da je poznata pesma „Dimitrije, sine Mitre“ narodna pesma. Međutim, skoro smo saznali da nije. Autor pesme je Stana Avramović Karaminga iz Vranja. Stana je bila jako ugledna vranjanska pevačica i uzor mnogim kasnije poznatim pevačima. Stana je umrla 1969. godine i na sahrani su po njenoj želji svirali ovu njenu pesmu. Ona ju je ceo život malo menjala i bilo je par verzija pesme. Pred samu smrt je rekla prijateljima „Sve nesam rekla, sve i neje za pesmu...“ i ispričala kako je pesma nastala.

Pesma je inspirisana pričom o Dimitriju koji je bio njen brat od tetke i Stani po kojoj je ona kasnije dobila ime. Karamingin otac Toma je bio ujak Dimitriju. Za priču je saznala od majke koja joj ju je tek na samrti ispričala.

Dimitrije je oženio Stanu za koju se priča da je bila najlepša devojka od Vranja do Niša. Mnogo su se voleli, ali nisu mogli da imaju dece. Kako su godine prolazile polako je porodica počela da zanoveta, pa bi recimo kada bi krenuli u crkvu nedeljom svekrva Bosa govorila „‘Ajde sine, ‘ajde pa i dete dovedi... Vremenom je i Dimitrije počeo da prebacuje ženi „Badava, Stano, tvoja lepota, kad nisi rodila muško ili žensko. Svi se kunu u decu, a ja u tebe!“

Od nesreće koja ju je izjedala Stana reši da sebi oduzme život i obesi se. Međutim, za to sazna ujak Toma i pokuša da joj pomogne tako što je posavetuje da tajno zatrudni sa drugim čovekom kako bi porodica ponovo bila sretna.

Tako i bude, Stana zatrudne u četrdesetoj godini sa drugim čovekom. Polako se vraćala sreća u porodicu, svi su je pazili i čuvali od posla da bi iznela trudnoću. Međutim, porođaj je bio težak i Stana umre na porođaju. Dete je preživelo...

Sedam dana kasnije ujka Toma reši da kaže istinu Dimitriju:

„Pre nego što odemo na Stanin grob, moram nešto da ti kažem. Izjedosmo Stanu, prvo tvoja majka, pa ti i onda ja.“ Dimitrije je bio zbunjen.

„Tako je. Tvoja majka, što je kinjila. Ti što si nerodan, a ja što sam je savetovao s koga da ide. Da znaš, dete nije tvoje.“

Dimitrije bi čvrst, pa odgovori ujaku „Ako, ujko. Nema veze. Mi smo hteli dete da usvojimo, a ovo je bar moja Stana rodila.“

Sutradan, na grobu, pred rođacima dok su Stani davali prvu subotu, Dimitrije reče: „Ovde, pored moje Stane da me pokopate...“ i pre nego što je iko mogao da ga spreči, izvadi pištolj i ubije se.

Tri dana nakon smrti Stane i Dimitrija, od tuge umre i njegova majka Bosa, malo kasnije i Toma.

Tako je Stana Karaminga izgubila oca. Za sećanje sastavila je kratku ali kao planina veliku pesmu o svojoj tetki i njenom sinu Dimitriju. Do svoje osme decenije je krila pozadinu pesme jer govori o zloj sudbini porodice i o samoubistvu.

Vranjansko kolo

Posebno mesto u folklornoj tradiciji Srbije zauzima Vranje i njegova okolina. U prošlosti, za vreme Turaka, na feudalnim imanjima vodio se bujan život. Posebno su se negovale igre tipa čoček, orijentalnog porekla, u kojima su devojke sa izuzetnom prefinjenošću izvodile zanosne pokrete. Često su se pri igri služile maramicom, defom i sličnim rekvizitima.

Odnos prema plesu bio je veoma kultivisan – svaki novi pokret bio je izazov za plesače i novi doživljaj za gledaoce. Položaj tela, čvrsto stisnute ruke, odmereno podignuta noga – sve je to odavalo plesače pune temperamenta i snažne povezanosti s igrom.

Posebnu lepotu imala je igra teško oro, u kojoj harmonija pokreta dolazi do izražaja kroz njihovo trajanje. Iščekivanje sledećeg pokreta i gesta zaokupljalo je pažnju i igrača i gledalaca. Kako se igra neosetno ubrzavala, doživljaj je prelazio iz intelektualne dramatičnosti u opuštenu razdraganost. Ako bi se igra odvijala na mesečini, doživljaj bi ostao nezaboravan.

Vranjanska igra između dva rata

Život u Vranju između dva svetska rata imao je svoje specifičnosti – upotreba stranih reči i izraza, razni nadimci, autentična nošnja, kućni običaji, način ishrane, gradski život... Stari svet, obučen u izvornu gradsku nošnju, mogao se videti na slavama, svadbama i raznim svečanostima.

Posebno mesto u društvenom životu tog vremena zauzimala su vranjanska kola i igre. Izvodila su se svečano, dostojanstveno, sa puno osećaja, ostavljajući na gledaoce nezaboravan utisak. Ko je jednom video lepe Vranjanke i Vranjance uhvaćene u kolu, taj prizor zauvek bi pamtio.

Nimalo nije čudno što je jugoslovenski književni kritičar Miloš Savković 4. januara 1931. godine, prisustvujući zabavi u Vranju, bio toliko oduševljen igrom i muzikom da je o tome napisao pesmu u prozi, izražavajući divljenje prema vranjskom melosu.

Prilikom igre Vranje i drugih kola, vranjski igrači delovali su kao da lebde u vazduhu. Među njima je Koča Mašutković bio nenadmašan. On je, kao pravi majstor igre, 1926/27. godine, na molbu direktora Vranjske gimnazije Uroša Grbića, obučavao učenike viših razreda igranju vranjskih kola pre nego što su krenuli na ekskurziju kroz čehoslovačke gradove. Igra Vranjanka i druga vranjska kola opevana su u pesmama i zabeležena na mnogim slikama. Pravi sevdah i čuvena vranjska pesma Ne li te je žal za mladost proneli su ime Vranja širom zemlje. Igre Vranja i okoline pune su temperamenta, nose duh vremena, ali i snažan uticaj orijentalnog muzičkog ritma. U ritmovima leži srž igre, pokreti su puni izraza, a čitava scena vibrira i uvija se u ritmu muzike.

Kola koja se igraju u Vranju:

- Grčko kolo
- Pembe
- Eleno mome
- Vlasinka
- Emkino kolo
- Švrljig
- Bugarka
- Svekrvino oro

Vranjska narodna nošnja

Vranjska gradska nošnja polovinom XIX veka bila je srbijanska sa elementima orijenta. Vranjanci su mnogo polagali na nošnju, zapravo na lepotu svoga odela.

Ženska vranjska nošnja je bila vrlo lepa, ali i skupa. Odevni predmeti žena i devojaka su bili sledeći: košulje od domaćeg platna protkane srmom, libada – gornja kratka odeća, napred celom dužinom otvorena, polukružno završenih prednjih delova, od atlasa – fine teške svile za svečanije prilike ili od pamuka, preko libadeta su se nosile marame rađene od svilenog konca zakačene dijamantskom granom, duge suknje od atlasa sa reljefnim somotskim detaljima u obliku cveta ili lovorica, zatim jelek i šaljvare, pa anterije, haljine dugih rukava, mintani, kratka komotna gornja odeća, a zimski odevni predmeti su bili saka – od čoje postavljena lisičinom bez rukava, ali duga do kolena i džube zvonastog kroja i dugih rukava.

Nošnja ukrašena zlatovezom pripadala je bogatijem sloju stanovništva i nošena je u svečanijim prilikama. Vranjanke su kao nakit nosile niz dukata oko vrata. A na glavi fes sa tepelukom ukrašen dukatima ili biserima, dok su pri radu žene nosile čajku preko kose i pletenice su privezivale manju šamiju u vidu čvora.

Odevni predmeti muškaraca su bili sledeći: čakšire od čoje sa dosta gajtana, jelek takođe od čoje sa jednim redom svilenih dugmadi po prsima, od grla do ispod pojasa i džepovima sa strane, dolama dugačka ili golema od zelenkaste čoje, preko nje pojas od svile ili pamuka. Zimi se nosilo ili džube ili čurk.

Čurk je bio duži i komotniji. Na glavi Vranjanci su nosili šapku obavijenu čalmom, tamnom maramom.

Bogati ljudi su nosili čojano odelo i na glavi fes, vrlo retko bez kićanke, kitke.

Vranjski instrumenti

Vranjski kraj ima bogatu muzičku tradiciju, a među najvažnijim instrumentima koji se koriste u ovom regionu nalaze se truba, kaval, gajde, frula, tambura, tarabuka i daire. Ovi instrumenti su deo tradicionalne vranjske muzike, koja nosi specifičan zvuk prožet balkanskim, orijentalnim istarogradskim uticajima.

Truba

Vranjska truba je jedan od najprepoznatljivijih elemenata nematerijalne kulturne baštine juga Srbije. Ovaj muzički stil duboko je ukorenjen u tradiciji vranjskog kraja i ima poseban značaj u lokalnoj kulturi, naročito kod Srba i Roma.

Truba kao instrument postala je neizostavan deo muzičkog nasleđa Vranja i okoline još od 19. veka, a naročito se vezuje za vojnu muziku i kasnije za narodna veselja. Iako se trubaška muzika proširila širom Srbije, vranjski stil se ističe specifičnom interpretacijom, emocijom i repertoarom.

Vranjski trubači poznati su po melodičnim, nostalgičnim tonovima koji su često sporijeg tempa u odnosu na užičku ili dragačevsku trubu. Ovaj stil je prožet elementima starogradske muzike i sevdalinka, sa izraženim orijentalnim uticajima koji su prisutni u ornaentici i melodijskoj liniji. U pesmama se često koristi bogata improvizacija i specifični tonovi koji stvaraju duboku emociju kod slušalaca.

Repertoar vranjskih trubača obuhvata pesme poput:

- „Dimitrijo, sine Mitre“ – poznata pesma sa setnim i melodičnim karakterom,
- „Eleno kerko“ – pesma sa romskim muzičkim uticajima,
- Instrumentalne pesme i kola – često izvođena na veseljima, proslavama i saborima.

Poznati trubački orkestri iz vranjskog kraja, poput orkestara Fejata Sejdića i Bakije Bakića, doprineli su popularizaciji ovog muzičkog pravca i van granica Srbije.

Vranjska truba ima ključnu ulogu u narodnim proslavama, svadbama, vašarima i drugim značajnim događajima u životu ljudi juga Srbije. Takođe, često se izvodi na manifestacijama i festivalima, poput čuvenog Dragačevskog sabora trubača u Guči, gde vranjski orkestri zauzimaju značajno mesto.

Vranjska truba nije samo muzički stil, već i deo identiteta ovog regiona. Njena melodičnost, specifičan stil sviranja i emotivna dubina čine je jedinstvenom i nezamenjivom u muzičkom nasleđu Srbije.

Kaval

Kaval je duvački instrument koji se koristio u narodnoj muzici ovog kraja, naročito među pastirima. Ima mekan i melodičan zvuk, a koristi se za izvođenje dugih, lirskih melodija.

Frula

Frulaje jednostavan duvački instrument, koji su najčešće koristili pastiri. Može imati šest ili osam rupica i proizvodi čist, melodičan ton. U vranjskoj tradiciji, frula se koristila za izvođenje narodnih pesama i igara, često uz pevanje.

Tambura

Tambura je žičani instrument koji se svira trzalicom. Vranjska tambura se koristi u izvođenju starogradske pesama i sevdalinki, a često se svira uz pesme sa sporijim tempom i emotivnim karakterom. Tamburaški orkestri su nekada bili veoma popularni u kafanama i na narodnim okupljanjima.

Tarabuka (Darbuka)

Tambura je ritmički instrument koji se koristi za pratnju pesama i igara. Ima specifičan zvuk koji se postiže udarcima prstima i dlanovima. Često se koristi u romskoj muzici juga Srbije, ali i u vranjskom muzičkom izrazu sa orijentalnim prizvukom.

Daire

Daire je tradicionalni udaraljkaški instrument sa metalnim činelicama, koji se koristi za obeležavanje ritma u narodnoj muzici. Često ga sviraju žene i muzičari u narodnim ansamblima.

Muzički instrumenti vranjskog kraja odražavaju bogatstvo i raznovrsnost kulturnih uticaja ovog prostora.

Spoj balkanskih, orijentalnih i starogradske elemenata čini muziku juga Srbije jedinstvenom i prepoznatljivom.

Svadbjeni, posmrtni i božićni običaji u Vranjskom kraju kroz prošlost i sadašnjost

Običaji u Vranjskom kraju predstavljaju spoj tradicije, verovanja i društvenih vrednosti koje su se vekovima prenosile s generacije na generaciju. Iako su neki od njih evoluirali i prilagodili se savremenom načinu života, mnogi su i dalje prisutni u svakodnevici stanovnika ovog kraja.

Svadbjeni običaji

Svadbjeni običaji u prošlosti imali su stroga pravila i rituale. Pripreme za svadbu počinjale su mnogo pre venčanja, a prosidba je bila prvi korak. Roditelji mladoženje odlazili su u kuću devojke kako bi zatražili njenu ruku, a nakon prihvatanja prosidbe organizovala se veridba uz svečani ručak i razmenu poklona.

Na dan svadbe, mladoženja je dolazio po nevestu uz pesmu i svirku, dok je nevesta prilikom ulaska u njegovu kuću bila dočekan hlebom i solju kao simbolom blagostanja. Postojali su rituali poput prelaženja preko praga desnom nogom i prosipanja žita za plodnost. Sam čin venčanja odvijao se u crkvi, a potom je usledilo veselje u kući mladoženje ili mlade, u zavisnosti od običaja. Svadbena slavlje trajalo je danima, uz bogatu trpezu, muziku i igre.

Danas su svadbe spoj tradicije i modernih uticaja. Iako se u nekim porodicama još uvek praktikuje tradicionalna prosidba, mladi uglavnom sami donose odluku o venčanju, dok je prosidba simboličan čin.

Uvedeni su savremeni elementi poput devojačke i momačke večeri, inspirisanih zapadnim uticajima.

Venčanja mogu biti crkvena, građanska ili obe varijante, a lokacije ceremonije su često restorani ili prirodna okruženja. Svadbena veselja i dalje podrazumevaju bogatu trpezu i muziku, pri čemu su trubački orkestri i dalje izuzetno popularni. Iako su stari običaji poput krađe mladine cipele, bacanja jabuke ili prvog plesa mladenca sačuvani, dodati su i moderniji poput bacanja bidermajera. Nakon svadbe, mladenci često odlaze na medeni mesec, što ranije nije bio slučaj.

Posmrtni običaji

U prošlosti je kult predaka imao veliki značaj. Bolesnici su dobijali posebnu negu, a prijatelji i komšije ih posećivali i donosili hranu. Pokojnika su kupali rođaci ili bliski prijatelji, oblačili ga u novo odelo i postavljali na odar ispred kućne ikone. Ožalošćene žene nosile su crne marame i naričale na sav glas, dok su sveće i kandilo goreli neprekidno. Nakon sahrane, organizovala se „upokojena večera“, a narednih 40 dana delila se hrana siromašnima u znak sećanja na pokojnika. Odaja preminulog provetravala se, dok se njegova odeća prala i sušila na otvorenom.

Danas su posmrtni običaji zadržali osnovne rituale, ali su modernizovani. Oplakivanje pokojnika i naricanje gotovo su nestali, dok su zadušnice i dalje važne. Grobovi se posećuju na četrdesetodnevnicu, pola godine i godišnjicu smrti, uz paljenje sveća i deljenje hrane. Prosjacima se i dalje deli hrana na zadušnicama, ali se običaji u vezi sa obrednim objedima u krugu porodice sve ređe praktikuju.

Božićni običaji

Priprema za Božić u prošlosti je podrazumevala detaljno čišćenje kuće i pribora, kao i post od pet nedelja. Na dan Božića, palila se vatra u ognjištu, a pričešće se obavljalo uz poseban ritual. Pečenje i deljenje božićnog kolača imalo je poseban značaj, a deo kolača čuvan je do sledeće godine.

Danas su mnogi od ovih običaja sačuvani, ali uz izvesne promene. Post je i dalje prisutan, ali se često ne poštuje strogo. Pečenje božićnog kolača i njegovo deljenje u porodici i komšiluku je zadržano, ali simbolika dugotrajnog čuvanja kolača se izgubila. Ognjište je zamenjeno šporetom, ali se badnjak i dalje pali, a porodica se okuplja uz svečani ručak.

Kroz vekove, običaji u Vranjskom kraju su se menjali, ali su zadržali osnovnu simboliku – očuvanje porodičnih vrednosti, poštovanje predaka i zajedništvo. Tradicija i savremenost danas koegzistiraju, čuvajući duh prošlih vremena dok se prilagođavaju modernom načinu života.

Uskršnji običaji

U prošlosti su se za Uskrs šila nova odela, odlazilo se u crkvu i posećivali su se rođaci. Darivanje je imalo poseban značaj – deci su se poklanjala jaja, kolači i južno voće, dok su prosjaci dobijali posebnu počast, obed i odeću. Seoski pastiri pričest su primali isključivo na Uskrs, a domaćini su se brinuli o stadima.

Danas se Uskrs slavi u krugu porodice uz svečani ručak, a običaj bojenja jaja i darivanja je ostao prisutan.

Iako su neka verovanja oslabljena, običaj okupljanja i proslavljanja Uskrsa ostao je nepromenjen.

Krsna Slava

Krsna slava je nekada podrazumevala višemesečne pripreme. Uoči slave, muškarac iz kuće odlazio bi kod rođaka i prijatelja noseći rakiju i jabuku kao pozivnicu. U znak slavljenja, kuće su osvetljavane fenjerima, a trpeza je bila bogato postavljena. Svečana večera se služila po strogom redu, a muškarci su stajali gologlavi prilikom sečenja slavskog kolača.

Danas su običaji nešto pojednostavljeni, ali su i dalje u duhu tradicije. Slavska trpeza je zadržala bogatstvo jela, dok je običaj paljenja fenjera nestao. Iako su neka pravila modernizovana, slava i dalje predstavlja značajan porodični praznik.

Kroz vekove, običaji u Vranjskom kraju su se menjali, ali su zadržali osnovnu simboliku – očuvanje porodičnih vrednosti, poštovanje predaka i zajedništvo. Tradicija i savremenost danas koegzistiraju, čuvajući duh prošlih vremena dok se prilagođavaju modernom načinu života.

Pročke

Pročke su jedan od najvažnijih praznika pred početak velikog Vaskršnjeg posta. Obeležavaju se poslednje nedelje pred Uskrsni post i predstavljaju vreme praštanja, veselja i priprema za duhovno očišćenje. Na Pročke se ljudi međusobno izvinjavaju i opraštaju jedni drugima, izgovarajući rečenicu: „Oprosti mi“, na šta se odgovara: „Bog ti oprostio“.

Ovaj praznik u prošlosti je bio praćen velikim okupljanjima, igrama i maskenbalima, gde su ljudi oblačili razne kostime kako bi otelotvorili duh prolaska iz zime u proleće. Posebno su bile popularne igre uz pesmu i muziku, dok su mladi koristili priliku za druženje i izjašnjavanje simpatija. U nekim selima održavali su se i obredni običaji vezani za plodnost i zaštitu od zlih sila.

Danas su Pročke zadržale simboliku praštanja, ali su mnogi tradicionalni običaji izbledeli. I dalje je prisutno porodično okupljanje, bogata trpeza i međusobno traženje oprostaja, ali su nekadašnja veselja i maskenbali uglavnom nestali iz prakse. Zadržao se običaj da se deca okupe i na unapred pripremljenim orataljkama pale vatru i preskaču je, jer se veruje da ih vatra štiti od zlih sila.

Lazarica

Lazarica je praznik koji se slavi subotom uoči praznika Cveti, a posvećen je Svetom Lazaru i prolećnom buđenju prirode. Ovaj običaj se naročito vezuje za mlade devojke koje su u prošlosti obučene u svečane nošnje obilazile kuće i pevale pesme posvećene ljubavi, zdravlju i plodnosti. One su bile poznate kao „lazaričke devojke“, a njihov dolazak u dom smatrao se blagoslovom. Devojke su sa sobom nosile cveće i grančice, simbolizujući novi život i dolazak proleća. Domaćini su ih darivali jajima, brašnom, voćem i novcem, što je imalo obrednu ulogu u prizivanju rodne godine i sreće u porodici.

Danas se Lazarica retko gde proslavlja u izvornom obliku, ali se u pojedinim krajevima i dalje održavaju dečije povorke i simbolično darivanje, čime se čuva sećanje na ovaj lepi običaj.

Bugarska kulturna baština

Bugarska nacionalna manjina u Bosilegradu neguje bogatu kulturnu baštinu kroz muziku, igre, običaje, tradicionalnu kuhinju i narodne nošnje. Mnogi od ovih elemenata deo su vekovne tradicije koja se prenosi s generacije na generaciju, a pojedini običaji imaju i paganske korene. Bugari u Srbiji, posebno u Bosilegradskom kraju, slave sve pravoslavne verske praznike kao i ostali pravoslavni hrišćani, s obzirom na to da pripadaju Bugarskoj pravoslavnoj crkvi. Međutim, neki praznici i običaji imaju specifične karakteristike i posebno se ističu u njihovoj tradiciji.

Šopske igre

Šopske igre su prepoznatljiv deo bugarske narodne tradicije karakteristične po energičnim pokretima, brzim ritmovima i snažnim udarcima nogama. Najčešće se igraju u zatvorenom ili poluotvorenom krugu, a ritam igre se menja od sporijeg ka bržem tempu. Ove igre su često praćene zvucima tradicionalnih instrumenata poput čemana i duduka.

Čeman i duduk

Čeman je žičani instrument koji se koristi u bugarskoj narodnoj muzici, sličan guslama, ali sa dve žice.

Duduk je drveni duvački instrument nežnog i melanholičnog tona. Ovi instrumenti daju specifičan zvuk bugarskoj muzici i često se koriste u pesmama i igrama tokom narodnih proslava.

Bugarska narodna igra i kolo

Bugarske narodne igre su veoma dinamične i raznovrsne. Pravo horo, poznato i kao bugarsko kolo, igra se u polukrugu ili zatvorenom krugu, uz brze ritmične korake i naglašeno poskakivanje. Svaki region ima svoju verziju kola, a neka od njih uključuju složene figure i promene tempa.

Bugarska narodna pesma

Bugarska narodna pesma prepoznatljiva je po dvoglasnom pevanju, što je čini jedinstvenom u svetu. Pesme su često melanholične, govore o ljubavi, životu na selu, herojstvu i istorijskim događajima. "Izlel e Delyo Haydutin" je jedna od najpoznatijih bugarskih pesama, a NASA ju je uvrstila u kolekciju "Zlatne ploče" poslate u svemir kao primer ljudske muzičke baštine.

Bugarska narodna nošnja

Tradicionalna bugarska narodna nošnja bogato je ukrašena vezovima i tkaninama jarkih boja. Muška nošnja sastoji se od belih pantalona (poturi), vezenih košulja, prsluka i širokog pojasa, dok žene nose dugačke haljine sa vezom, kecelje i marame. Posebno su prepoznatljivi crveni i crni detalji, kao i upotreba vunениh i pamučnih materijala.

Tradicionalna bugarska jela

Bugarska kuhinja obiluje ukusnim jelima, od kojih su neka tipična i za Bosilegradski kraj: - Banica – pita od tankih kora punjena sirom i jajima - Kavarma – meso sa povrćem kuvano u zemljanoj posudi - Šopska salata je najpoznatije jelo ovog kraja i nezaobilazan deo bugarske kuhinje. Pravi se od paradajza, krastavca, paprike, crnog luka i narendanog belog sira, a začinja maslinovim uljem i sirćetom. Ova osvežavajuća salata je poznata širom Balkana, ali njeno poreklo vodi upravo iz šopskog kraja.

Najznačajniji verski praznici Bugara u Srbiji

Baba Marta (1. mart)

- Iako nije klasičan verski praznik, Baba Marta je izuzetno značajan običaj kod Bugara. Tog dana se poklanjaju Martenice – crveno-bele vunene narukvice koje se nose dok ne vide prvu lastu ili rascvetano drvo. Ovaj praznik simbolizuje dolazak proleća i obnavljanje prirode.

Božić (25. decembar) - Za razliku od Srba koji Božić slave 7. januara po julijanskom kalendaru, Bugari ga slave 25. decembra po gregorijanskom kalendaru. Večera uoči Božića (Badnja večera) je posna i sastoji se od neparnog broja jela, uključujući banicu, pasulj, orahe i suvo voće. U hlebu se stavlja novčić, a veruje se da će onaj ko ga pronađe imati sreće cele godine.

Surva (Nova godina po starom kalendaru, 13. januara) - Surva je jedan od najvažnijih narodnih običaja kod Bugara. Tog dana Survakari – maskirani mladići, obilaze kuće i ritualno „udaraju“ domaćine posebnim ukrašenim granama (survački), izgovarajući blagoslove za zdravlje i plodnost.

Vaskrs - Vaskrs je najveći hrišćanski praznik i Bugari ga proslavljaju slično kao i Srbi – farbaju jaja, idu na ponoćnu liturgiju i izgovaraju „Hristos voskrese!“ – „Voistinu voskrese!“. Prvo jaje se boji crveno i čuva cele godine za sreću.

Đurđevdan (6. maj) - Đurđevdan, kod Bugara poznat kao Gergiovden, jedan je od najvažnijih praznika i obeležava se bogatom trpezom, pesmom i igrama. Obavezno se priprema jagnjeće meso, a mnogi taj dan smatraju početkom proleća i novog poljoprivrednog ciklusa.

Ilinden (Sveti Ilija, 20. jul) - Sveti Ilija je jedan od zaštitnika Bugara, a u Bosilegradu se tog dana organizuju sabori i narodna veselja.

Praznik se vezuje za kišu i letnje oluje, pa postoji verovanje da će godina biti plodna ako na Ilinden padne kiša.

Pored ovih praznika, Bugari u Srbiji proslavljaju i druge pravoslavne praznike poput Svete Petke (27. oktobar), Bogojavljenja (19. januar) i Spasovdana. Svi praznici su praćeni specifičnim običajima i narodnim veseljem, a neki, poput Oratnica na Bele poklade, imaju paganske korene i simbolizuju proterivanje zime i prizivanje plodnosti.

Oratnice - Oratnice su jedan od najvažnijih tradicionalnih običaja u Bosilegradskom kraju, a održavaju se na Bele poklade, uoči početka Vaskršnjeg posta. Na ovaj praznik, koji uvek pada krajem zime, meštani se okupljaju na uzvišenju iznad sela i pale veliku vatru. Svako nosi oratnicu – dugačak štap sa račvastim vrhom, u koji se stavlja slama. Kada se smrači, oratnice se pale i vrte u krug oko vatre, uzvikujući tradicionalne stihove, koji simbolično označavaju proterivanje zime i dolazak proleća.

Ovaj običaj verovatno vuče korene iz paganskih rituala, kada su vatra i magijski obredi korišćeni za proterivanje loših sila i zazivanje plodnosti i rodne godine. Danas su oratnice deo kulturne baštine bugarske nacionalne manjine u Bosilegradu i predstavljaju važan deo lokalnog identiteta.

Nematerijalao kulturno nasleđe Albanaca u Bujanovcu i Preševu

Albanska zajednica na jugu Srbije, posebno u opštinama Preševo, Bujanovac neguje bogatu kulturnu i versku tradiciju. Većina Albanaca u ovom regionu su muslimanske veroispovesti, ali postoje i katoličke manjine. Njihovi verski praznici i običaji povezani su sa islamom i albanskom narodnom tradicijom, koja se vekovima prenosila s kolena na koleno.

Najznačajniji verski praznici Albanaca na jugu Srbije

Ramazanski bajram (Fitër Bajrami)

Jedan od najvažnijih islamskih praznika, kojim se obeležava kraj meseca posta – Ramazana. Tokom Ramazana, vernici poste od zore do zalaska sunca, nakon čega se okupljaju na iftar (večernji obrok). Bajram se slavi u krugu porodice i prijatelja, uz bogatu trpezu i tradicionalna albanska jela poput pite (flija), baklave i tulumbi. Na taj dan, običaj je da se posećuju groblja, dele pokloni deci i pomažu siromašni.

Kurban bajram (Bajrami i Kurbanit)

Ovaj praznik simbolizuje veru i žrtvu, a obeležava se prinošenjem kurbana (ovce ili krave), čije se meso deli porodici, prijateljima i siromašnima. Prema običaju, Albanci na jugu Srbije tada posvećuju poseban dan porodičnim okupljanjima, molitvi i gostoprimstvu.

Nova hidžretska godina (Viti i Ri Hixhri)

Albanci muslimanske veroispovesti obeležavaju islamsku Novu godinu, koja se računa prema lunarnom kalendaru. Ovaj praznik nema tako izražene rituale kao Bajrami, ali se obeležava molitvom i okupljanjem porodice.

Lejletul-Miradž (Nata e Miraxhit) i Lejletul-Kadr (Nata e Kadrit)

Ovo su dve najvažnije noći u islamskom kalendaru. Prva označava noć kada je prorok Muhamed uzdignut na nebo, a druga je "Noć sudbine", za koju se veruje da donosi posebnu Božiju milos

Albanski narodni običaji i tradicija

Dita e Verës (Dan proleća – 14. mart) - Ovaj drevni albanski praznik slavi dolazak proleća i buđenje prirode. Smatra se paganskim praznikom koji vodi poreklo iz ilirskih vremena. U nekim krajevima se pale vatre, pripremaju slatki kolači (ballokume) i nose crveno-bele narukvice, slično bugarskoj Baba Marti.t. Tokom ovih noći, vernici provode vreme u molitvi i čitanju Kurana.

Svadbeni običaji

Albanske svadbe su veoma svečane i tradicionalne. Obično traju tri dana, a prate ih igre, pesme i posebni rituali. Nevesta nosi tradicionalnu albansku nošnju, ukrašenu zlatnim ili srebrnim detaljima, a mladin miraz se svečano iznosi pred goste. Muškarci i žene igraju "vallet e shqipes"; (orlovski ples), koji simbolizuje snagu i ponos.

Kanun – tradicionalni albanski zakon

U nekim ruralnim delovima, posebno među starijim generacijama, i dalje se poštuju neka pravila Kanuna – starog albanskog kodeksa običajnog prava. Kanun propisuje pravila ponašanja u porodici, gostoprimstvo, osvetu (gjakmarrja) i poštovanje starijih. Danas se primenjuje u blažoj formi, ali i dalje igra važnu ulogu u očuvanju albanskog identiteta.

Albanska narodna muzika, igre i nošnja

Albanske narodne igre (Vallet popullore shqiptare)

Albanci imaju dinamične igre sa brzim ritmičkim koracima, koje se igraju u krugu ili liniji. Najpoznatija igra je “valle shqiptare”, pri kojoj se igrači drže za ruke i izvode brze pokrete nogama. Muzika je energična, uz pratnju defa, zurle i šarkije.

Albanska narodna pesma (Kënga popullore shqiptare)

Albanska narodna muzika deli se na toskijsku i gegijsku. Iso-polifonija, prepoznata kao nematerijalno kulturno nasleđe UNESCO-a, tradicionalna je pesma koja se peva bez instrumentalne pratnje. Najpoznatije pesme često govore o junaštvu, ljubavi i istorijskim događajima.

Albanska narodna nošnja (Veshja tradicionale shqiptare)

Tradicionalna albanska nošnja bogata je detaljima i ručnim vezom. Muškarci nose plis (beli vuneni šešir), fustanelu (kratku suknju od vune) i vezene prsluke, dok žene nose dugačke haljine sa zlatnim vezom, marama i nakit od srebra.

Tradicionalna albanska jela

Albanska kuhinja kombinuje mediteranske i balkanske uticaje, a neka od najpoznatijih jela su:

- Flija – slojevita pita pečena na otvorenoj vatri
- Byrek – pita sa sirom, mesom ili spanaćem
- Tavë kosi – jagnjetina pečena u jogurtu
- Pite me mish – pita punjena mlevenim mesom
- Baklava – poznati desert sa orasima i medom.

Iako su većina Albanaca u Srbiji muslimani, postoji i mala katolička zajednica, pretežno u Medveđi i okolini Bujanovca. Katolički Albanci slave Božić (Krishtlindjet) 25. decembra, Uskrs (Pashkët) i druge hrišćanske praznike. Njihovi običaji uključuju svečane mise, porodična okupljanja i darivanje dece.

Albanska nacionalna manjina na jugu Srbije očuvala je svoje običaje, igru, muziku i veru, čime doprinosi kulturnoj raznolikosti regiona. Iako su mnogi običaji modernizovani, stare tradicije poput proslave Bajrama, orlovskog plesa i Dita e Verës i dalje zauzimaju značajno mesto u životu zajednice.

Romsko kulturno nasleđe

Đelem, đelem

Putovao sam dugim putevima. Upoznao sam sretne ljude. Putovah dugo i daleko.

Upoznah sretne ljude.

O ljudi, o deco O ljudi, o deco!

O ljudi, odakle god dolazili sa svojim šatorima duž sretnih puteva! I ja sam jednom im veliku porodicu, ali su je ubile crne vojne.

Pođite sa mnom, o ljudi sveta, tamo gde su se ljudski putevi otvorili. Sad je vreme ustanite, ljudi!

Romska muzika

Muzika kod Roma je raznovrsna i veoma komplikovana, kako po svom poreklu, tako i po svojim funkcijama u društvu balkanskih naroda uopšte, a posebno u romskim etničkim skupinama.

Prema jednoj legendi muzika kod Roma postala je ovako "Jednom stvori Bog na leđima Svetog Petra ćemane. Neznajući da ima ćemane na leđima, Sveti Petar uđe u jednu kafanu u koju je bilo mnogo veselih ljudi, koji kada videše Svetog Petra sa ćemanetom na leđima povikaše: "Sviraj, Sviraj!"

Od njihove galame i vike Sveti Petar se uplaši i poče da beži.

Na vratima mu pade ćemane s leđa, on ga uze i otide pravo Bogu, pa ga upita: Šta je ovo, Bože? Pa to sam ti stavio ćemane, da sviraš ljudima kada su veseli, da se zabave, da se nebi potukli - odgovori mu Bog. Pa kada je tako, onda neka bude više svirača – reče Sveti Petar. Pa ko će da svira? – upita Bog.

Neka budu Romi svirači -odgovori Sveti Petar-

Neka zabavljaju ljude da se u piću i veselju ne pokrve. Neka bude tako – odgovori Bog. Pa tako i ostade."

Romi iz Vranja su čuveni po svom doprinosu vranjskoj pesmi, koja je danas nezaobilazan deo kulturnog identiteta ovog kraja. Vranjska gradska pesma, koja se izvodi uz romsku trubu i violinu, često nosi melanholičan ton, prožeta je ljubavnim i setnim temama, a poznata je po specifičnom izvođenju sa mnogo ukrasa i izraženim emocijama.

Najpoznatiji izvođači romskog porekla koji su proslavili vranjsku pesmu su Staniša Stošić i Fejat Sejdić, čiji trubački orkestar je svirao na najvećim festivalima balkanske muzike. Pesme poput "Lela Vranjanka", "Dimitrijo, sine Mitre" i "Koštana" deo su muzičkog nasleđa u kojem su Romi iz Vranja imali ključnu ulogu.

Osim vranjske gradske pesme, Romi iz ovog kraja izvode i tradicionalne romske pesme, koje su bržeg ritma i često prati igra. Ove pesme su vesele, pevaju o ljubavi, slobodi i životu, a izvode se uz trubu, harmoniku i bubanj.

Romska truba u Vranju i okolini

Vranje i jug Srbije su poznati po romskim trubačima, koji su od davnina najvažniji deo svadbi, proslava i veselja. Romski trubači iz Vranja se razlikuju po bržem ritmu, virtuoznosti i specifičnom načinu ukrašavanja melodije, što njihovu muziku čini prepoznatljivom i veoma traženom na slavama i svadbama.

Najpoznatiji trubački orkestri iz ovog kraja su orkestar Fejata Sejdića i orkestar Bakije Bakića, koji su proslavili vranjski romski trubački stil i učinili ga slavnim ne samo u Srbiji, već i širom Balkana. Njihova muzika se izvodi na Dragačevskom saboru trubača u Guči, a smatra se jednom od najboljih u Srbiji.

Romske igre – Čoček i Khelimaska Oro

Romi iz Vranja i juga Srbije poznati su po specifičnim igrama i plesovima, koji su energični, brzi i puni improvizacija.

Čoček - Najpoznatija romska igra je čoček, koji se igra uz trubu i bubanj. Romi iz Vranja imaju specifičan način izvođenja čočeka, gde se naglašavaju pokreti ramena, ruku i kukova, dok noge ostaju lagane i brze. Igrači se često spuštaju na tlo i ponovo uzdižu, prateći ritam bubnja i stvarajući vizuelni spektakl.

Žene igraju čoček sa rukama podignutim iznad glave, izvodeći sitne pokrete kukovima, dok muškarci plešu snažnije, sa naglašenim pokretima nogu i bacanjem novca muzičarima. Ova igra se izvodi na svadbama, proslavama i vašarima, a često se kombinuje sa akrobatskim pokretima i rotacijama u mestu.

Khelimaska Oro - Ovo je tradicionalna romska igra u kolu, gde se plesači drže za ruke i prate ritam trube i bubnja. Khelimaska oro se razlikuje od srpskog kola po bržim promenama ritma i naglim pokretima, a često se igra u svečanim prilikama i na svadbama.

Romska narodna nošnja u Vranju i okolini

Romkinje možete prepoznati po suknji. Romska suknja se sastoji iz nekoliko metara platna i nije sašivena, već se obavija oko tela u krug i onda zategne. Suknja je uvek svetle boje, nikad nije crna, ima cvetove i dugačka je. Romska suknja ima nekoliko delova koji idu jedan preko drugog i jedan poseban deo koji služi kao džep. Drugi element nošnje je torba, tzv. ciganska torba – i u njoj ima svega. Romkinje nose i reku – to je tanka jaknica koja je prilično otvorena napred, ima veliki dekolte zbog dojenja. Marame koje nose su velike, jarkih boja i uglavnom ih nose starije žene na glavi, a mlađe žene oko vrata. Romkinje vole ukrase, često nose narukvice, ogrlice, prstenje i uglavnom su od zlata.

Muška romska narodna nošnja se veoma malo razlikuje i teže je utvrditi šta je specifično romsko. Karakteristike muške nošnje su košulja, kaiš, sekira i bič. Ono što je karakteristično su dolame, odnosno košulja sa krupnim dugmadima. Ta dugmad su najčešće od srebra. Pantalone i obuća su obično bili isti kao što su nosili meštani, a ono što je potpuno romsko je kaiš. Romski kaiš je obično širok i ima dosta ukrasa po njemu, vrlo je jak jer se koristi za razne prilike, ne samo za držanje pantalona nego i za određene poslove. Šešir je nešto što su Romi prihvatili, verovatno od naroda gde je šešir normalan deo nošnje. U tursko doba i na prostorima gde su živeli turci to je bio fes. Ono što je potpuno karakteristično za romsku nošnju, naročito za muškarce koji su imali visok status u plemenu je mala sekira koja je ponekad od srebra i koja je kod Roma bila kao vladarsko žezlo i ono što je karakteristično za svakog Roma koji je bio domaćin je bič za konje.

Romska narodna jela u Vranju i okolini

Romi iz Vranja imaju bogatu gastronomsku tradiciju, koja kombinuje orijentalne, balkanske i romske specijalitete. Romsku kuhinju karakteriše upotreba različitih začina i pikantnih sastojaka. Beli luk, crni biber, crvena paprika i ljuta feferona često daju jelu bogat ukus. Romi često uključuju meso u svoju ishranu. Piletina, jagnjetina, svinjetina i govedina često se pripremaju na različite načine, uključujući pečenje, dinstanje i prženje.

Punjena Paprika (Paprikas): Ovo je jedno od najpoznatijih romskih jela. Paprike se obično punjeni mešavinom mlevenog mesa, pirinča, začina i paradajza. Nakon toga, paprike se kuvaju u paradajz sosu.

Gulaš: Gulaš je često prisutan u romskoj kuhinji. To je vrsta paprikaša u kojem se meso (često govedina) dinstu u gustoj, začinjenoj supi sa povrćem.

Pilav: Pilav sa pirinčem, povrćem i mesom često je deo romskih obroka. Ovo jelo se priprema sa različitim začinima, čime se postiže bogat ukus.

Hleb i Pita: Hleb igra važnu ulogu u romskoj ishrani. Romi često prave domaći hleb, a pite sa raznim nadevima su takođe popularne.

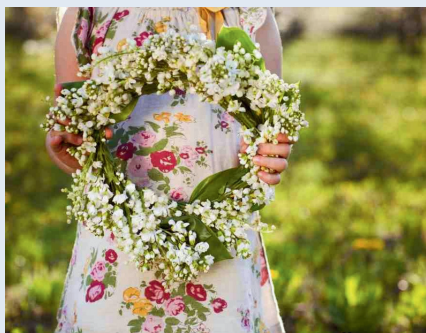
Deserti: Romi takođe uživaju u desertima kao što su palacinke, baklava, kolači sa orasima i medenjaci. Ovi slatkiši obično su aromatični i bogati.

Romski verski i tradicionalni običaji u Vranju i okolini

Romi sa juga Srbije imaju bogatu tradiciju koja kombinuje verske i narodne običaje. Najvažniji praznici su Đurđevdan, Vasilica, Božić i Bajrami, a pored toga, Romi u Vranju neguju običaje vezane za venčanja, rođenja i proslave posebnih trenutaka u životu.

Pored verskih praznika, Romi u ovom kraju su poznati po svojim muzičkim festivalima i takmičenjima trubača, gde se njihova kultura i umetnost predstavljaju široj javnosti. Truba, pesma i igra su sastavni deo svakog romskog veselja, čineći njihovu tradiciju jednom od najživopisnijih i najdinamičnijih na Balkanu.

Đurđevdan

Dan posvećen Svetom Georgiju obeležavaju porodice, naselja i sela u Srbiji. Uz brojne običaje, i Romi proslavljaju Đurđevdan. Pred Đurđevdan domaćica sprema slavski kolač. S kolena na koleno prenosi se recept, a važna je i bogata trpeza.

Jagnje, đuveč i banica glavna su jela na đurđevdanskoj trpezi. Porodica se okupi i svako po nešto donese.

Za Đurđevdan ili Ederlezi pletu venčiče od bilja koje unose u kuću. Tradicija je i rani odlazak u prirodu, do reke. Posle toga proslavljaju praznik u dvorištima i kućama.

Đurđevdanom se obeležava uspomena na Svetog velikomučenika Georgija u mnogim domaćinstvima, a i neka naselja i cela sela slave. Sa Svetim Georgijem dolazi leto, smatra se granicom između zime i leta.

Vasilica - Ovaj praznik je poznat i kao Vasuljica, jedan je od najvažnijih romskih praznika, koji se slavi 14. januara kao romska Nova godina. Ovaj praznik traje tri dana i bogat je drevnim običajima koji simbolizuju sreću i prosperitet u narednoj godini.

Pripreme za Vasilicu počinju klanjem živine, pri čemu je najvažnije da broj zaklanih ptica bude neparan, što se smatra dobrim znakom za porodicu. Na jugu Srbije, posebno u opštini Vladičin Han, Vasilicu najčešće slave Romi muslimanske veroispovesti, dok u drugim krajevima Srbije postoji uvreženo mišljenje da ovaj praznik obeležavaju isključivo Romi pravoslavne vere. Na sam dan Vasilice, ujutro dolazi polaženik koji, noseći badnjak, ulazi u kuću i prska ukućane svežom vodom, lupkajući ih po glavi okićenim badnjakom i svežnjem novčanica. On izgovara tradicionalnu čestitku: "Bahtali Vasilica" kod Arlija ili "Bahtalo Vasili" kod Gurbeta, što znači "Srećna Vasilica", dok ukućani uzvraćaju sa "Ovsasto" ili "Da si živ i zdrav". Polaženik je obično dete iz porodice ili komšiluka, koje se daruje novcem i slatkišima, a često se bira isti polaženik iz prethodne godine kako bi sreća bila nepromenjena.

Uveče se priprema bogata večera, poznata kao "pari rat", koja uključuje čorbu, punjene paprike sa živinskim mesom, podvarak, kao i tradicionalne poslastice poput baklave i tatlija. Prvog dana praznika večera se proslavlja isključivo u krugu porodice, dok se drugog dana posećuju prijatelji i komšije. Trećeg dana se sprema pilav ili pasulj sa živinskom iznutricom, a centralni deo obroka je pogača sa zlatnikom ili novčićem. Onaj ko pronađe novčić veruje se da će imati sreće u novoj godini.

Nekada su se u gradskim kafanama organizovali Romska balovi, gde su se birale najlepše Romkinje. Ovi balovi bili su mesta druženja, muzike i veselja, a za mnoge mlade predstavljali su priliku da pronađu ljubav. Iako takvi događaji danas nisu česta pojava, sećanje na njih živi u pričama starijih generacija, podsećajući na bogatu romsku tradiciju proslavljanja života kroz pesmu, igru i zajedništvo.

Romska svadba - Romske svadbe nekada su trajale sedam dana. Ovaj dug proces obuhvatao je mnoge običaje i tradicije koji su se prenosili s generacije na generaciju. Iako su se neki običaji vremenom promenili, mnogi i dalje žive kroz priče starijih, a neki se još uvek poštuju među mladima. Tradicija je varirala od mesta do mesta, ali osnovne vrednosti i običaji ostali su slični.

Svadba je u romskoj zajednici uvek bila velika stvar. Ona simbolizuje rođenje novog života i početak zajedničkog života para, zbog čega je bila bogata i svečana. Romska svadba, kao jedan od najvećih praznika u životu, bila je povod za okupljanje porodice i prijatelja koji su zajednički uplaćivali sredstva za muziku, hranu i ostale troškove. Mnogi običaji, poput darivanja nakita mladi, i dalje ostaju simbol bogatstva i prosperiteta u romskoj zajednici.

Običaji svadbenog veselja kroz vreme su se prilagođavali, ali i dalje su imali duboko ukorenjenu tradiciju.

Svadba je obuhvatala posebne događaje svaki dan, počevši od srede, kada je mlada pripremala darove i ukrašavala kuću. Četvrtak je bio dan kada se okupljali žene za kaniranje, dok su u petak svatovi dolazili kako bi prisustvovali svadbenoj veselici, a mlada bi išla u hamam. Tradicija je govorila da je za mladu, koja se kupala u hamamu, to bio simbol ne samo higijene, već i blagoslova.

U subotu su se pripremale namirnice, a na svadbi su se izvodile igre, dok je mlada bila okićena i ukrašena prema tradiciji. Kasnije, tokom velike kane, mlada je šetala kroz naselje, a sve to bilo je praćeno tradicionalnim pesmama koje su nosile duboko značenje za zajednicu.

Nedelja je bila rezervisana za venčanje, a mlada je nosila belu venčanicu i veo, a verovalo se da su svi običaji oko ulaska mlade u dom važni za plodnost i sreću u braku. Jedan od ključnih trenutaka u romskoj svadbenoj tradiciji bio je ponedeljak, kada se slavio čast nevine mlade, što je bilo izuzetno važno za čitavu zajednicu.

Danas, međutim, romske svadbe traju kraće, a mnogi od nekadašnjih običaja su se promenili, kako zbog modernizacije, tako i zbog promena u društvenim normama. Tradicija i dalje ima snažno mesto u romskom društvu i kulturi.

